

Quaderns Didàctics
Memorial Democràtic

Ensenyar a pensar

En memòria dels mestres de la República

SALOMÓ MARQUÈS SUREDA

Barcelona, abril 2013

© del text, Salomó Marquès Sureda

© de l'edició: Generalitat de Catalunya. Departament de Governació i Relacions Institucionals. Memorial Democràtic

© de les fotografies, els titulars

Memorial Democràtic

Av. Diagonal, 409

08008 Barcelona

Tel. 93 552 60 00

<http://memorialdemocratic.gencat.cat>

Memorial Democràtic

Coordinació: Gemma Simon

Assessorament històric: Oriol Dueñas

Correcció: serveis lingüístics del Departament de Governació i Relacions Institucionals de la Generalitat de Catalunya

Disseny i maquetació: Dídac Ramírez

AGRAÏMENTS

Ajuntament del Pont d'Armentera

Carme Casas. CESIRE CERES

Departament d'Ensenyament

Escola Jacint Verdaguer

Esther Miralles. Centre d'Estudis Lacetans

Família del mestre Benaiges Nogués.

Institut Lluís Vives

Joaquim Aloy. Historiador del Bages

Lourdes Prades. Biblioteca Pavelló de la República

Maria Ojuel. Departament d'Ensenyament

Miquel Serrano. Conservador del Museu Memorial de l'Exili

Pau Raga. Biblioteca Rosa Sensat

Salvador Cabré Llobet. Arxiu Comarcal de l'Alt Camp

Sergi Bernal. Geògraf i fotògraf

Xintu Ferrer. Camp d'Aprenentatge de Barcelona

**memorial
de democràtic**

 Generalitat
de Catalunya

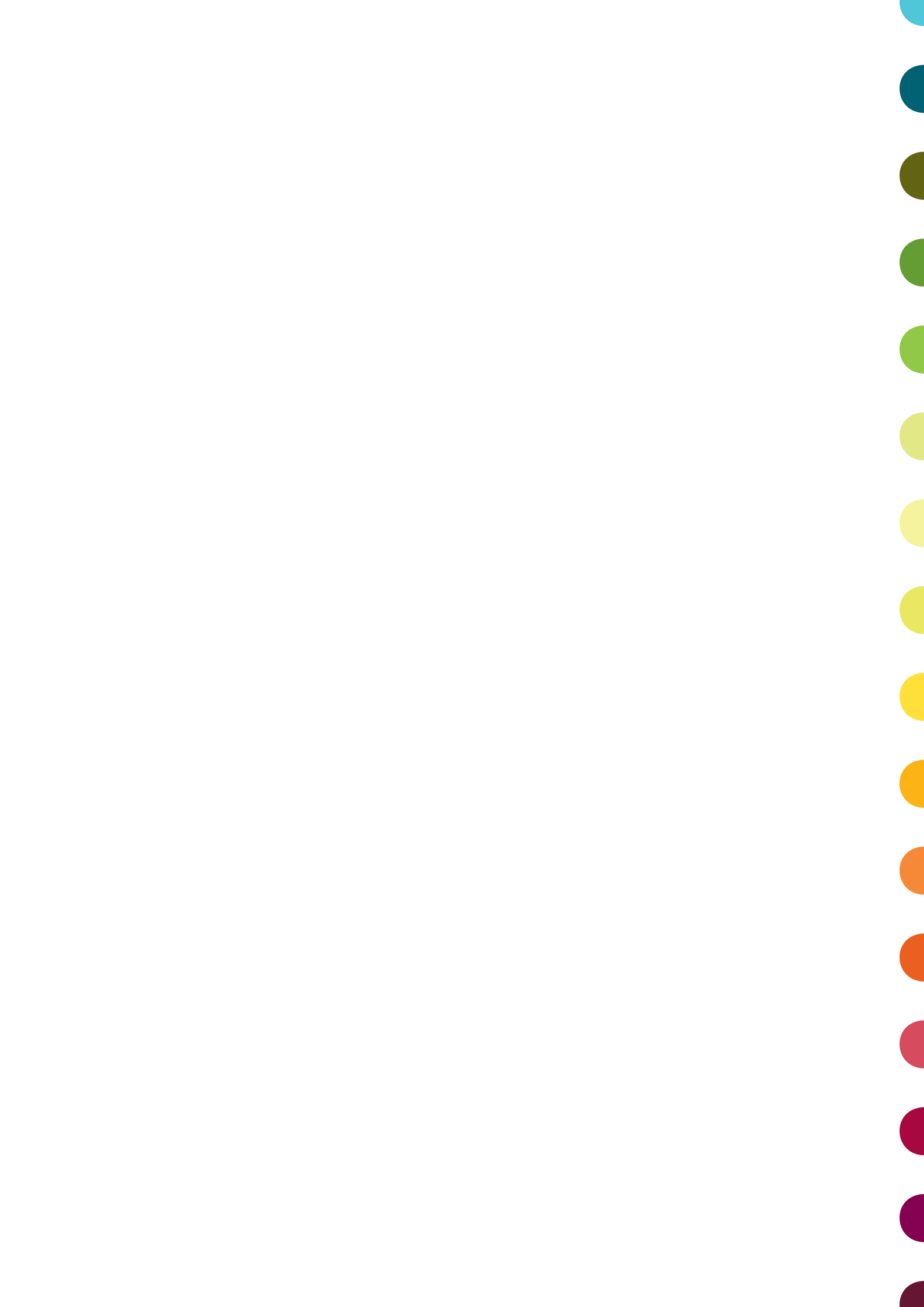
cesire*
ceres
centre de suport
a la innovació i recerca
educativa de les humanitats,
ciències socials i filosofia

 Universitat de Barcelona

CRAI Biblioteca
Pavelló de la República

Sumari

Presentació.....	3
ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES.....	5
1 L'escola a Catalunya. Primeres dècades del segle XX.....	6
2 La política educativa durant la República.....	13
2.1 L'obra del Govern central.....	13
2.2 L'obra de la Generalitat.....	16
2.3 Mestres renovadors.....	18
Els mestres que s'inspiraren en el mètode pedagògic Freinet	23
3 La política educativa durant la República en guerra.....	30
3.1 El CENU.....	32
3.2 La retirada.....	33
3.3 L'exili del magisteri.....	35
4 La política educativa durant la postguerra.	42
4.1 Una nova societat i uns nous mestres.....	43
4.2 La depuració.....	44
4.3 L'escola dels primers anys de la dictadura.....	48
El mestre Antoni Benaiges Nogués.....	56

PRESENTACIÓ

El Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya continua mostrant amb aquesta publicació la seva determinació a posar, en el centre de la seva missió, el desplegament de les polítiques públiques de memòria. Si això és així de manera general, es compleix de forma molt especial quan els continguts i els materials editats s'orienten a les joves generacions i a la comunitat educativa catalana en conjunt.

El Quadern Didàctic del Memorial Democràtic *Ensenyar a pensar. En memòria dels mestres de la República* s'adreça, prioritàriament, a professores, professors i alumnes d'educació secundària (especialment, de 4t d'ESO i batxillerat) per tal de facilitar-los el coneixement de la tasca dels mestres del període corresponent a la Segona República espanyola i la seva adequada valoració en el context en què es produeix. Aquest Quadern neix de la mà de l'exposició "Desenterrant el silenci: Antoni Benaiges, un mestre de la República en una fossa comuna de Burgos", una mostra que mitjançant la fotografia (de Sergi Bernal) documenta l'obertura d'una fossa comuna a l'Alto de la Pedraja (Burgos), amb la peculiaritat que una de les persones que hi fou colgada fou el mestre català Antoni Benaiges Nogués. Aquest mestre, nascut a Mont-roig del Camp i seguidor del corrent de renovació pedagògica, exercia a l'escola rural de Bañuelos de Bureba (Burgos). El mes de juliol de 1936, un cop acabat el curs escolar, el mestre Benaiges va voler portar un grup dels seus alumnes a veure el mar i apropar-los al lloc que el va veure néixer. Aquests infants no havien vist mai el mar, segons el que hem pogut saber gràcies a les edicions que es conserven dels treballs i redaccions de quaderns que els mateixos alumnes van imprimir en la impremta de l'escola, gràcies a les tècniques innovadores d'aprenentatge i pedagogia introduïdes pel mestre Benaiges. Pel que s'ha pogut esbrinar posteriorment, Benaiges fou afusellat el 25 de juliol de 1936 per l'exèrcit rebel i enterrat en una fossa comuna amb un centenar de persones més.

Aquest document didàctic comença fent un repàs de la situació educativa de principis de segle XX, caracteritzada per l'analfabetisme, la deficitària formació dels mestres i la manca de centres escolars, entre altres aspectes. A continuació, fa una aproximació a la política educativa durant la República (1931-1936), per tal d'explicar en què va consistir l'anomenada renovació pedagògica. Amb especial èmfasi, es tracten els temes de la llengua que s'utilitza a l'aula, el tipus d'escola, la coeducació, la religió i la formació dels mestres.

Seguidament, es detallen les polítiques educatives de les diverses institucions públiques: d'una banda, el Govern central estatal, fent referència a la creació d'escoles i la normativa a favor de l'ensenyament en la llengua materna, entre altres iniciatives; d'altra banda, la Generalitat de Catalunya, fent referència a la creació de l'Escola

Normal i de l'Institut Escola, i el foment de les escoles d'estiu, totes tres orientades especialment a la formació de mestres i a l'educació en el lleure dels infants. També hem cregut important fer una aproximació als referents a Europa de les més originals i innovadores aportacions pedagògiques, com ara la de la mestra, metgessa i humanista italiana Maria Montessori, el mestre i psicòleg belga Ovide Decroly i el pedagog i reformador educatiu francès Célestin Freinet.

Seguint els fets cronològics, la República en guerra (1936-1939) ens permet copsar com afectà l'aixecament militar de l'exèrcit rebel els mestres de la República. En alguns llocs l'aixecament triomfà i, de seguida, s'imposaren normatives respecte de com havia de realitzar-se l'ensenyament o la instrucció, segons els casos. També la violència contra tot aquell qui ofería resistència, o es suposava aquesta resistència, com alguns mestres. Aquesta dinàmica arribà sovint fins a la tortura i la mort violenta, i, en alguns casos, l'enterrament en fosses comunes. Aquest darrer punt permet introduir aquest tema tan desconegut per la població escolar. En altres indrets, en canvi, la guerra estendrà un brutal desplegament destructiu que afectà totes les esferes de la població, inclosos els mestres i els alumnes. Fins que els franquistes no prengueren el poder per la força, es va produir una dramàtica resistència durant quasi tres anys seguits. Tres anys de bombardeigs, de fam, de violència, de penúria, de misèria. Durant aquest període, la Generalitat de Catalunya creà el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) per tal de garantir l'escolaritat de tots els infants. La proximitat de l'exèrcit rebel farà que molts mestres, per por a les represàlies, marxïn cap a França: començà llavors un nou exili per a molts catalans, persones i famílies de la resta de l'Estat. El corrent renovador de la pedagogia durant la República també haurà d'exiliar-se, per la qual cosa els països d'acollida es veuran beneficiats amb tot aquest conjunt de mestres renovadors.

El Quadern Didàctic finalitza amb l'escola franquista: l'escola del "No". La guerra dóna pas a una dictadura que es veurà reflectida també en l'ensenyament. Aquesta política se centra en dos puntals fonamentals: les doctrines més reaccionàries de l'Església catòlica i de la Falange. Amb la implantació del règim dictatorial arriben les sancions als mestres en forma de depuracions (com també es va fer contra metges, advocats i altres col·lectius). Tot i això, en algunes escoles privades i públiques, de manera encoberta, aquests mestres de la República mostraren gran capacitat de resiliència i habilitat per mantenir la flama de la renovació. El Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya –juntament amb el Departament d'Ensenyament– homenatgen, així, tots els mestres i educadors que posaren l'infant i el jove com a autèntic centre de les seves vides i de la seva missió, i que s'avançaren en l'educació i transmissió de valors ciutadans i els principis d'una democràcia anhelada.

Jordi Palou-Loverdos
Director
Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES

- Aquests materials s'adrecen, sobretot, a alumnat de 4t d'ESO i de batxillerat. Els temes desenvolupats en aquests materials es poden treballar dins matèries curriculars com les ciències socials (4t d'ESO) i la història (2n de batxillerat), o bé com a projectes interdisciplinaris, temes d'interès dins les tutories, o bé dins treballs de síntesi o de recerca. També es pot incentivar els alumnes perquè facin petites recerques locals sobre l'escola republicana i franquista, per mitjà de fonts primàries (orals i escrites).
- Si s'utilitzen les fonts orals, es recomana la publicació Eines per a treballs d'història oral, de la col·lecció "Eines de Memòria", número 2, que es pot consultar en línia en el web del Memorial Democràtic: <http://ves.cat/dguo>
- Per tal d'aprofundir en les fonts primàries que apareixen al llarg del quadern es recomana utilitzar les fitxes que hi ha a "Materials de suport" del web del CESIRE CERES. Aquests instruments faciliten l'observació i l'anàlisi de documents d'arxiu i altres fonts. <http://ves.cat/dEhD>
- Es pot visitar la pàgina web de la Generalitat de Catalunya, Culturcat, on, en l'apartat "Pensament pedagògic", es pot trobar més informació del corrent renovador durant l'època de la República i també veure-hi uns breus documentals. <http://ves.cat/dD9B>
- Pot ser útil consultar la pàgina web de la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya. Aquesta Federació agrupa associacions de professorat que tenen per objectiu impulsar la innovació i la millora educativa. <http://www.mrp.cat>
- A Barcelona, unes quantes escoles creades durant la República, s'han agrupat en la Xarxa d'Escoles Històriques (XEHB). Aquesta xarxa va néixer el curs 2011-2012, a partir de la constitució d'un grup de treball integrat per docents de diferents centres (escoles i instituts) de la ciutat de Barcelona, el Camp d'Aprenentatge de la Noguera i el Camp d'Aprenentatge de Barcelona. Els centres educatius participants tenen en comú ser centres públics creats abans de l'any 1939 i haver fet, en diferents àmbits i de diferents maneres, un aprofitament didàctic del seu patrimoni escolar. Per a més informació, podeu consultar la pàgina web següent: <http://ves.cat/dPdo>

1 L'ESCOLA A CATALUNYA. PRIMERES DÈCADES DEL SEGLE XX

Al nostre país, a principis del segle XX, hi havia les escoles "nacionals" que depenien de l'Estat, però no totes eren iguals. Es podien trobar:

Les mixtes. Eren a les petites poblacions, i els nens i les nenes anaven plegats a una mateixa aula i eren atesos per una mestra.

Les unitàries. Es trobaven en poblacions una mica més grans. Nens i nenes estaven separats, en dues aules; un mestre o una mestra eren els responsables d'instruir-los. Sovint els nens i les nenes més grans ajudaven els mestres en l'ensenyament dels més petits. En les poblacions grans, amb el pas del temps, aquest ensenyament es va graduar i van donar pas a les escoles graduades, sense que això impliqués la desaparició total de les unitàries.

Les escoles graduades. Reunien els nens i les nenes, per separat, agrupats per edats (graus), ja que era més fàcil de treballar amb els infants, per exemple, només de 7 i 8 anys, que no pas amb els infants de totes les edats junts.

La presència d'escoles religioses, masculines i femenines, era molt notable; no solament a les ciutats i poblacions grans, sinó també en força poblacions rurals. No tots els frares i monges tenien el títol de mestre. La presència de l'Església en el món escolar era important i tenia molta influència.

La xarxa d'escoles es completava amb la presència d'acadèmies privades, d'escoles racionalistes (precedents de l'escola moderna de Ferrer i Guàrdia, lligades als sindicats o ateneus obrers, que defensaven el coneixement racional i empíric) i de col·legis privats.

De totes maneres, el nombre d'escoles era insuficient i les condicions socials feien que molts nens no poguessin anar a escola perquè havien de contribuir a l'economia familiar. En conseqüència, els índexs d'escolarització eren baixos i els d'analfabetisme eren molt elevats, com es pot veure en el quadre següent:

els
índexs
d'escolarització
eren baixos i els
d'analfabetisme
eren molt ele-
vats

Analfabetisme (% sobre el total de la població)				
	1900	1910	1920	1930
Barcelona	54,18	41,69	31,55	26,7
Girona	59,11	51,18	41,06	33,3
Lleida	64,69	58,66	44,89	34,5
Tarragona	66,65	59,61	46,89	36,4
Espanya	63,79	59,39	52,23	42,33

Font: Luzuriaga, L. El analfabetismo en España. Madrid: J. Cosano, 1926. Per a 1930, Cens de població.

Analfabetisme entre homes i dones (% població de deu anys o més, que no sap escriure)				
	1900	1910	1920	1930
	H D	H D	H D	H D
Barcelona	38 57	26 44	17 30	12 24
Girona	40 66	34 53	25 41	17 31
Lleida	50 73	42 63	29 45	20 32
Tarragona	52 71	45 61	35 47	24 35
Espanya	47 69	42 61	36 52	24 40

Font: Vilanova Ribas, M.; Moreno Julià, X., Atlas de la evolución del analfabetismo en España de 1887 a 1981. Madrid: MEC, 1992, p. 189-190.

Analitza els quadres anteriors. Com ha evolucionat l'analfabetisme? A què creus que es deu? I la diferència dels percentatges d'analfabetisme entre els homes i les dones, a què creus que es deu? Raona la teva resposta.

Una llei del 1900 prohibia a Espanya el treball dels menors de 10 anys. Quina és actualment l'edat mínima per treballar?

Pregunta a alguns adults sobre la seva escola: quines assignatures estudiaven, com aprenien, en quina llengua, quin material didàctic tenien, si els nens i les nenes estaven junts a l'aula. Compara-la amb l'escola d'ara: quina conclusió en treus?

Els joves que volien ser mestres estudiaven en un centre especial anomenat Escola Normal. N'hi havia un en cada capital de província. La seva formació durava tres anys i era molt poc professional. Els sectors renovadors del magisteri demanaven nous plans de formació. L'ensenyament es feia en castellà, no pas en català.

Entre els mestres, n'hi havia de renovadors. Es tractava de persones que pensaven que s'havia de millorar el sistema d'ensenyament perquè l'actual era: molt passiu, amb poca participació dels alumnes i molt memorístic. Consideraven que l'ensenyament s'havia de fer desvetllant l'interès dels nens i nenes mitjançant l'observació i l'experimentació directes.

Rosa Sensat, directora de l'Escola del Bosch de Montjuïc, creada el 1914. ©Arxiu personal de Rosa Sensat. Biblioteca Rosa Sensat.

D'on venia la renovació?

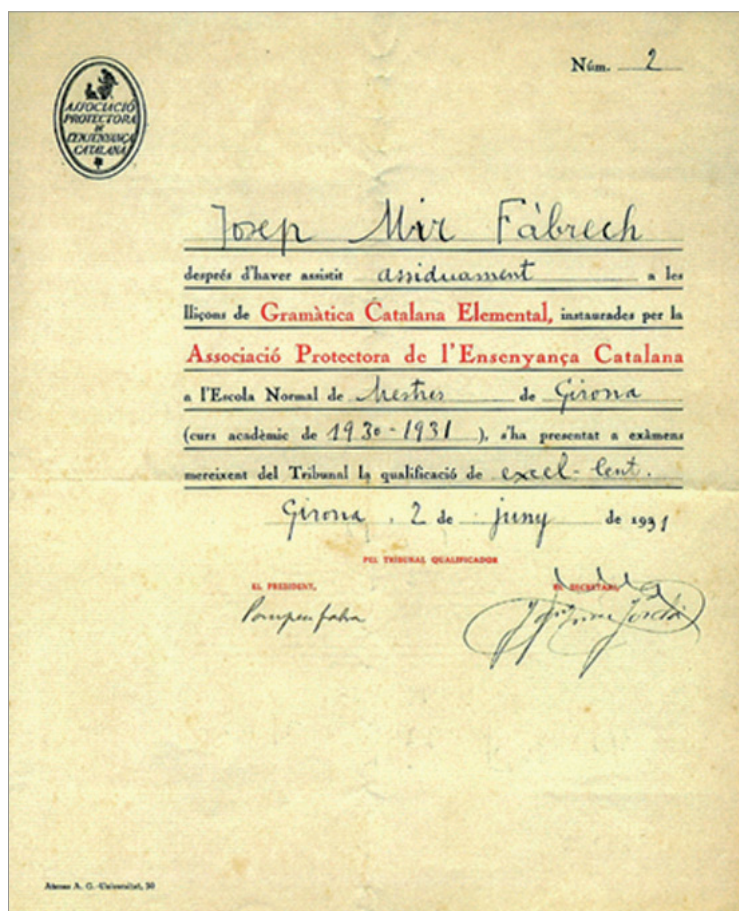
- De la Institución Libre de la Enseñanza. Institució creada a Madrid, durant la segona meitat del segle XIX, que proposava un ensenyament actiu i científic, i donava primacia a l'educació sobre l'ensenyament; el seu credo era la neutralitat religiosa i política i la llibertat de càtedra. Els seus seguidors veien en l'educació una palanca per aixecar el país.
- També hi havia nuclis de la burgesia conservadora catalanista que volien bones escoles per a la formació dels seus fills. Procuraven donar-los un ensenyament d'acord amb els postulats pedagògics renovadors en boga a Europa.
- Un altre sector que volia una escola renovadora, el trobem en grups de les classes treballadores i populars.

Consideraven que la transformació social passava necessàriament perquè la classe treballadora rebés un ensenyament crític i científic oposat a l'escola tradicional i dogmàtica.

- Al costat de les iniciatives que promouien la catalanització de l'escola com l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC), creada el 1899, trobarem altres propostes d'una escola crítica i alternativa, que trencava amb el model de l'escola tradicional, conservadora, memorística, passiva i autoritària. Serà el cas de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, creada el 1901 a Barcelona, i de les escoles creades en diferents poblacions industrials, així com les escoles laiques.

A finals del segle XIX i principis del XX ja hi ha mostres de renovació; hi ha propostes per millorar l'escola i adaptar-la a les necessitats dels infants i a la realitat del país. El Col·legi Sant Jordi creat per Flos i Calcat el 1898 a Barcelona és un dels primers exemples de la voluntat de fer una escola catalana.

l'ensenyament
s'havia de fer
desvetllant
l'interès dels
nens i nenes

Document de l'APEC a Josep Mir. ©Arxiu S. Marquès.

On estudiaven els qui volien ser mestres? Investiga quins estudis han de fer actualment les persones que volen ser professors d'educació primària i secundària.

Per què es va crear l'APEC? Actualment, hi ha alguna entitat que faci la mateixa tasca o una de similar?

Pel que fa a l'Escola Moderna a Barcelona, fundada per Ferrer i Guàrdia al 1901, s'hi portà a terme un ensenyament inspirat en el lliurepensament, es practicà la coeducació, s'insistí en la necessitat de la higiene personal i social, i s'hi rebutjaren els exàmens i qualsevol sistema de premis i càstigs, obrint l'escola a les dinàmiques de la vida social i laboral i organitzant activitats de descoberta del medi natural. Els nens i nenes tenien la llibertat de fer jocs i exercicis a l'aire lliure, i un dels eixos de l'aprenentatge el constituïen les seves pròpies redaccions i comentaris d'aquestes vivències. Tot aquest ensenyament, però, es feia en castellà, perquè s'interpretava que aquesta llengua servia molt millor a l'esperit internacionalista i d'obertura al món.

l'Escola Moderna a Barcelona, fundada per Ferrer i Guàrdia al 1901, s'hi portà a terme un ensenyament inspirat en el lliurepensament

En aquest enllaç a la Fundació Ferrer i Guàrdia pots trobar més informació de l'Escola Moderna i alhora visitar una aula de l'escola <http://ves.cat/dDVm>

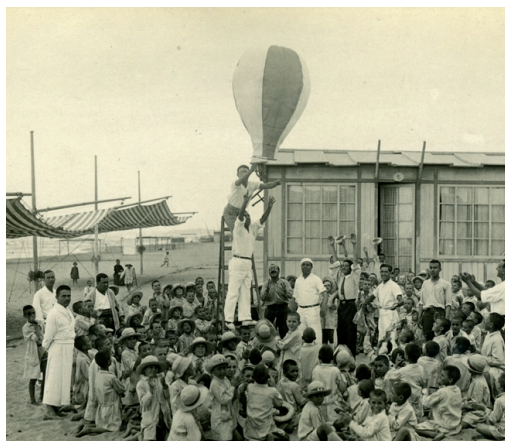
Carme Vargés a l'escola Darnius, inaugurada durant la República.
©Arxiu S. Marquès.

L'hort de l'escola Darnius (Alt Empordà). ©Arxiu S. Marquès.

Durant la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), institució autònoma que agrupa les quatre diputacions catalanes, antecessora de la Generalitat, les autoritats catalanes s'esforçaran per millorar el País des de l'òptica cultural i educativa. El president Prat de la Riba manifestava: "Que no hi hagi ni un sol ajuntament de Catalunya que deixi de tenir les seves escoles, la seva biblioteca, el seu telèfon i la seva carretera."

En aquest període es crea el Patronat Escolar (1922), que era un organisme mixt del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts i l'Ajuntament de Barcelona. El Patronat s'encarregarà a la ciutat de Barcelona d'escollir els millors mestres per ocupar les places docents dels grups escolars, fomentar les metodologies que venien d'Europa, l'ús del català com a llengua vehicular, disposar de material pedagògic de franc, realitzar excursions, colònies i activitats extraescolars, així com el treball dels valors. El Patronat Escolar va ser suprimit durant la Dictadura de Primo de Rivera, el 12 de febrer de 1924, però uns mesos abans de proclamar-se la República (1931) tornarà a ser instaurat fins a l'entrada de l'exèrcit franquista a Barcelona, el gener de 1939, quan serà definitivament dissolt.

Colònies a Calafell. ©Arxiu personal d'Artur Martorell. Biblioteca Rosa Sensat.

Per a més informació sobre el Patronat, podeu consultar el web del Consorci d'Educació a <http://ves.cat/dD14>

Les colònies escolars, que es van organitzar ja a començament del segle XX, eren activitats que es feien a l'estiu i estaven adreçades a ajudar els infants més necessitats des del punt de vista higiènic i sanitari, procedents sobretot de nuclis urbans. Se'ls portava a poblacions de mar o de muntanya, sempre acompanyats de mestres. Allà, en contacte directe amb la natura, enfortien el cos i milloraven la seva salut. Tampoc no s'oblidaven els aspectes formatius, dins un concepte global de l'educació en el lleure.

Amb aquesta intenció també es creà l'Escola del Mar de Barcelona, inaugurada el 26 de gener de l'any 1922 al barri de la Barceloneta, com a escola de primera ensenyança destinada únicament a nens i nenes, l'estat de salut dels quals, sense estar malalts, feia aconsellable una educació a l'aire lliure i a prop del mar. Creada pel Patronat Escolar, fou edificada a la platja, al costat dels Banys Orientals i mirant al mar.

Pel que fa als referents pedagògics europeus que figuren en la història renovadora catalana d'aquesta època, els més destacats són la doctora italiana Maria Montessori (Itàlia, 1870-Holanda, 1952), el belga Ovide Decroly (Bèlgica, 1871- Brusel·les, 1932) i el francès Celestin Freinet (França, 1896-França, 1966).

Cerca informació d'aquests pedagogs i identifica per què foren rellevants. Per què creus que els mestres catalans de la República buscaven, més enllà de la frontera, altres metodologies d'aprenentatge? Creus que és important?

També en aquest moment a Barcelona s'organitzaran les Escoles d'Estiu. Eren trobades de mestres que tenien lloc a l'estiu amb la finalitat d'ampliar la formació inicial que havien rebut. S'hi tractaven tot tipus de temes que servien per millorar la formació pedagògica i les metodologies per aplicar a les escoles.

Amb l'ànim de compartir coneixements i experiències, els mestres públics es van associar i van publicar revistes professionals. El Butlletí dels Mestres, que començà a publicar-se el 1922 fins al 1936, va ser la publicació més difosa. Tenia caràcter quinzenal i era escrita per mestres i per als mestres.

BUTLLETI DELS MESTRES

PUBLICACIÓ PEDAGÒGICA DEL CONSELL DE CULTURA DE LA
GENERALITAT DE CATALUNYA. — SURT CADA QUINZE DIES

Barcelona, 15 de gener de 1932. - Núm. 60. - Any IV. - Segona època

SUMARI: Crisi de mitjanies. — PEDAGOGIA: Bons mestres a les noves escoles (M. Galés). — L'ensenyament del català. Ortografia. Accents. Exercicis pràctics. — VIDA ESCOLAR: El camp agrícola escolar, centre d'interès i motiu d'escola activa (T. Vicens). — LLIBRES: Lectures d'infants, per

Maria de l'Assumpció Pascual. — Enriching the Curriculum for Gifted Children, per Osburn i Rohan. — REVISTES: Els interessos dels infants en la naturalesa, per Stevenson. — Les républiques d'enfants, per Robin. — "Heureux l'homme des champs...", per Peynaud. — NOTÍCIES BREUS.

CRISI DE MITJANIES

Un dels fracassos més ostensibles del règim de cultura espanyol és la manca del tipus d'home mitjà capaç de resoldre d'una manera perfecta un tipus d'actuació determinat. Quan ens diem, per exemple, que tal personalitat de la ciència espanyola es destaca per damunt de cinquanta personalitats de la mateixa especialitat que sonen a l'estranger com a savis, tenim el goig natural de què es pugui ostentar semblant personalitat, però sentim el dolor punyent de no poder comptar amb els cinquanta homes que per la gràcia d'un bon sistema d'educació han pogut assaonar-se i han tingut la felicitat insuperable d'arribar a savis sense ésser extraordinaris.

Nosaltres tenim la convicció que la possessió d'homes genials que sobresurten precisament per la seva genialitat és un mal símptoma per un país. És el domini de la manca de control. Si hi ha control, la grandesa dels genis apareix sempre flanquejada per l'ample mur de contenció dels homes que arriben a una posició pel camí normal del treball ordenat i el cultiu pacient; i els mateixos genis són menys genials, són més sociables, més decantats a la relació humana i útil.

En un país de quatre genis només hi ha els cimals esquerps i als seus peus l'enfonsament àrid i monòton del desert. I ni del desert ni dels cims esquerps no se'n lleva res.

L'ideal, doncs, és la gradació de nivells; ço que cal és que cada home sigui capaç de rendir tot el que pugui dins uns termes de normalitat accessible a tothom.

L'home pacient i apte i ben estructurat de caràcter, capaç d'emprendre's una tasca i resoldre-la fins al capdavant; l'home que sap proposar-se el seu fi d'una manera clara i sap perseguir-lo amb mètode i constància i sap donar, per tant, el seu fruit a la mesura exacta del seu valer, aquest és el que no tenim, aquest és el que mai no donarà un sistema educatiu desorganitzat i incongruent com el que ha regit els destins d'Espanya.

I mentre no tinguem aquest savi mitjà completament estandarditzat, no és cosa de pensar en la possessió d'una ciència i d'una cultura.

Butlletí dels Mestres de 1932. ©Arxiu S. Marquès.

Actualment els professors també fan, durant el curs o bé a l'estiu, activitats de formació permanent. Pregunta als teus professors sobre aquestes activitats i fes-ne un breu resum.

Has anat de colònies escolars alguna vegada? Explica on vas anar i relata breument alguna de les activitats que hi vas fer.

2 LA POLÍTICA EDUCATIVA DURANT LA REPÚBLICA.

Abril 1931 - juliol 1936. La modernització del país a través de l'escola

L'adveniment de la República el 14 d'abril de 1931, després de la Dictadura de Primo de Rivera de 1923 a 1930, va ser celebrat en moltes poblacions amb alegria i festes. També hi hagué declaracions institucionals en molts ajuntaments.

Els nous governants estaven convençuts que es podia transformar el país –fer-lo més europeu, més civilitzat, més democràtic–

Des del primer moment, les autoritats del Govern de Madrid i les de la Generalitat de Catalunya, cadascuna pels seus interessos, es posen a la feina invertint molt en educació. Els nous governants estaven convençuts que es podia transformar el país –fer-lo més europeu, més civilitzat, més democràtic– fent que els nois i noies tinguessin una educació millor i els mestres una formació més professional. Consideraven que l'educació era un element fonamental en la millora de la societat; consideraven que la transformació del país passava necessàriament per l'escola i l'educació.

Per què creus que es va celebrar tant la proclamació de la República? Quines expectatives obria l'adveniment de la República entre la gent?

2.1 L'OBRA DEL GOVERN CENTRAL

El 16 d'abril de 1931, a la Gaceta de Madrid (predecessora del Boletín Oficial del Estado, diari de l'Estat espanyol dedicat a la publicació de lleis i altres textos legals, es fa públic el nom del ministre d'Instrucció Pública, que, per primer cop, es tracta d'un mestre: Marcel·lí Domingo. Una persona que quan es parlava d'escola i d'educació sabia de què es tractava.

Ben aviat, els governants republicans prendran decisions en l'àmbit escolar. El 30 d'abril –encara no havien passat dues setmanes de la instauració de la República– el Govern promulgà el Decret sobre la llengua. D'aquesta manera, el català que el dictador Primo de Rivera havia prohibit, entrava a les escoles del país. El Decret afirmava:

Es un principio universal de Pedagogía que la enseñanza primaria para ser eficaz, ha de producirse en la lengua materna (...) Respetar la lengua materna, sea ella cual fuere, es respetar el alma del alumno y favorecer la acción del Maestro (...)

Art. 1: Quedan derogadas todas las disposiciones dictadas desde el 13 de Setiembre de 1923 contra el uso del catalán en las Escuelas primarias.

Busca en el Boletín Oficial del Estado (BOE), el text de la normativa original corresponent al 30 d'abril de 1931. Tingues en compte que en aquell moment s'anomenava Gaceta de Madrid. Ho podràs trobar en el cercador següent: <http://www.boe.es/buscar>. Correspon al Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes; gasetta número 120.

Què destacaries d'aquest Decret? Què et sorprèn més? Per què?

La Constitució republicana, aprovada el 9 de desembre de 1931, en l'article 3 establia: "El Estado no tiene religión oficial" i en l'article 48 afirmava que "La enseñanza será laica, hará del trabajo el eje de su actividad metodológica y se inspirará en los ideales de solidaridad humana."

En el marc d'aquesta nova Constitució, el Govern anirà prenent diferents acords que afectaran el món escolar. Així, el 23 de gener de 1932 es dissolia la Companyia de Jesús – els jesuïtes –, d'acord amb el que disposava l'article 26 de la Constitució, i es promulgaven lleis per aconseguir el laïcisme de l'escola.

El mes de juny de 1933 la Llei de congregacions i associacions religioses va decretar que "las órdenes y congregaciones no podran dedicarse al ejercicio de la enseñanza". De totes maneres, aquestes institucions van continuar ensenyant mitjançant la creació de mútues escolars, encara que cedint la direcció dels col·legis als pares dels alumnes.

Fixa't en aquest cartell i explica'l. Qui creus que l'ha fet i quin objectiu té? Per què? Què representa cada opció? Com es representa? Descriu-lo.

Els nous governants insistien en la coeducació i la creació d'escoles mixtes. Havia de desaparèixer la tradicional divisió de les escoles en masculines i femenines; aquest model havia de ser substituït per escoles coeducatives, on nens i nenes anessin junts a les mateixes aules.

Marcel·lí Domingo. Una persona que quan es parlava d'escola i d'educació sabia de què es tractava.

"Escola catòlica, escola laica". Col·lecció "Cartells del Pavelló de la República". ©CRAI-Biblioteca Pavelló de la República.

La República es va trobar amb un gran dèficit d'escoles. La lluita contra l'analfabetisme passava necessàriament per la construcció de noves aules i noves escoles. Es tractava de construir edificis que tinguessin bones condicions materials perquè els infants hi estiguessin bé.

Escoles nacionals d'ensenyament primari. 1930		
	Existents	Per crear
Barcelona	1.176	1.173
Girona	521	306
Lleida	787	405
Tarragona	561	708
Espanya	35.989	23.435

Font: Anuario Estadístico de Instrucción Pública, 1930.

Xifra d'escoles nacionals creades durant el primer bienni republicà (1931-1932) a les províncies catalanes	
	Escoles creades
Barcelona	592
Girona	114
Lleida	136
Tarragona	177
Espanya	9.620

Font: Boletín de Educación, Ministerio de Instrucción Pública, núm. 1, Madrid, gener-març 1933.

Es va dur a terme una intensa campanya de construccions escolars que va ser frenada en part durant el període del bienni negre (1933-1936), quan els governants conservadors van aturar algunes de les propostes anteriors.

Analitza el quadre que representa la xifra d'escoles nacionals creades durant el primer bienni republicà. Què et sembla la xifra total d'escoles creades?

Compara les xifres totals d'escoles creades durant el bienni republicà i el quadre de més amunt corresponent al nombre d'escoles que calia crear. Quin percentatge es va crear respecte d'aquesta proposta inicial de 1930 a cada província i a Espanya? On s'han creat més? Per què ho creus?

La política escolar republicana va suposar un canvi en profunditat. Els eixos bàsics eren:

- 1) **Escola obligatòria**, gratuïta i de qualitat per a tothom, entre els 6 i els 12 anys. Això no vol dir que tothom anés a l'escola tots aquests anys. Hi havia nens i, sobretot, nenes que deixaven els estudis abans per la necessitat de treballar a casa.
- 2) **Escola coeducativa**. Nens i nenes junts, no pas escoles separades per sexes.

- 3) **Ensenyament laic**, no confessional. Potenciació de l'educació cívica. L'ensenyament de la religió no s'ha de fer a l'escola sinó a casa i a l'església. L'escola cal que eduqui en la tolerància i el respecte mutu.
- 4) **Ensenyaments actius**, aprenentatges per observació i experimentació. Es tracta que els nens i nenes no aprenguin de manera passiva sinó que surtin al carrer, al bosc, que siguin protagonistes del seu propi aprenentatge.
- 5) **Ensenyament crític**. Ajudar els infants a pensar. No aprendre moltes coses de memòria.
- 6) Escola en català i castellà.

Fins a quina edat era obligatori estudiar? I actualment? Coincideix amb l'edat mínima per treballar? Per què creus que és així?

A la pàgina web Memòria.cat hi trobaràs una mostra de llibres de text de la República. Pots consultar-los en l'enllaç següent: <http://ves.cat/dCgm> Fes una llista d'activitats i temes que es tractaven. Què en destacaries, en global? Raona la teva resposta.

Però no n'hi havia prou amb crear noves escoles, o canviar la política escolar, el que calia era millorar la formació dels futurs mestres. El 29 de setembre de 1931, el Govern promulgà un nou pla d'estudis, conegut amb el nom de Pla professional, amb la voluntat de millorar substancialment la formació inicial dels futurs mestres.

La política governamental, a més, s'orientà decididament a la creació de noves places de mestres.

Nombre de mestres nacionals a l'Estat espanyol	
Any	Mestres
1931	36.680
1932	43.680
1933	46.260
1934	50.260
1935	51.593

Font: Presupuesto del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, para el ejercicio económico de 1931, 1932, 1933, 1934 y 1935.

2.2 L'OBRA DE LA GENERALITAT

Per la seva part, el Govern català, tal com establí l'Estatut de Núria (1932), podia crear escoles amb els diners de la seva hisenda. No ho va fer. Si ho hagués fet, a Catalunya hi hauria hagut una doble xarxa d'escoles: les del Govern central i les de la Generalitat. En canvi, va crear dues institucions escolars: els institut-escola i una Escola Normal per a la formació de futurs mestres per tal que estiguessin ben capacitats científicament, professionalment i humanament. Així ho manifestava el

Cartell Institut-Escola, 1932. Cartells "Pavelló de la República". ©CRAI-Biblioteca Pavelló de la República.

pròleg del decret de creació de l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya, de 22 d'agost de 1931: "D'allò que siguin els mestres depèn en gran part el que serà la nova escola de la República. (...) En aquest sentit, Catalunya, sense perjudici del que s'hagi de fer quan l'Estatut entri en vigor, pot assajar un tipus d'Escola Normal de mestres, que sense minva de les característiques generals de les altres escoles, respongui plenament a les modalitats típiques de la seva fesomia catalana."

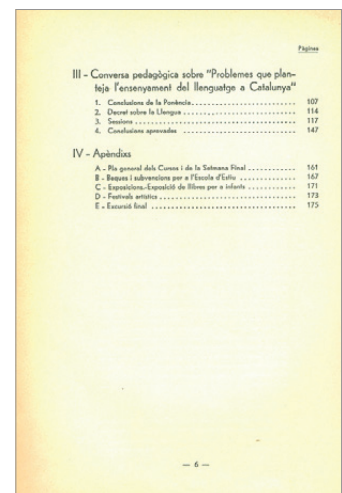
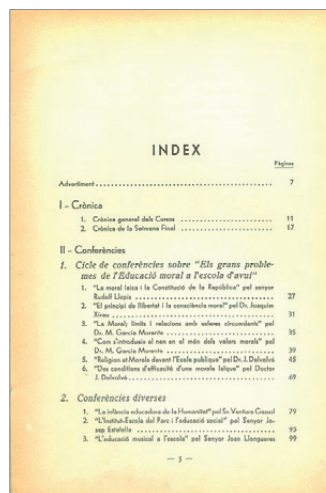
S'estudiaven i es practicaven els corrents pedagògics més avançats.

Els fonaments teòrics de l'Escola Normal de la Generalitat varen ser els de la pedagogia activa europea. S'estudiaven i es practicaven els corrents pedagògics més avançats.

Durant la República, es va reprendre la celebració de les escoles d'estiu, iniciades en temps de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) i prohibides durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930).

Els temes centrals que es tractaren en les escoles d'estiu van ser:

- *1932 "Problemes que planteja l'ensenyament del llenguatge a Catalunya"
- *1933 "L'educació moral i cívica a les escoles de la República"
- *1934 "L'Escola unificada: mitjans per establir-la"
- *1935 "La metodologia Decroly"

Programa de l'Escola d'Estiu de 1932. ©Biblioteca Rosa Sensat.

Què et semblen els temes plantejats a l'Escola d'Estiu de 1932? Et semblen temes innovadors?

2.3 MESTRES RENOVADORS

Molts mestres, convençuts de la dimensió social de la seva feina, aplicaven a l'escola aquelles metodologies que consideraven millors per a la formació dels nois i noies. No tots seguien una metodologia concreta, sinó que agafaven el que consideraven bo i millor dels mestres renovadors i ho aplicaven a les seves aules.

Els escrits de memòries i diaris de mestres permeten conèixer com treballaven a l'escola. El mestre de Casserres (Berguedà), Jaume Anglada, en el seu diari personal del 16 de setembre de 1933, just començant el curs escolar, escriu:

He contat fins a quinze nanos. He sabut que a molts d'altres els hi anava gran el començar en dissabte i no vindran fins dilluns. Potser he tingut massa puntualitat però he complert amb el meu deure. Hem fet neteja general. La cosa ja està a punt de solfa. He trobat a la minyonada tan voluntariosa com sempre. M'he passat el temps ensenyant-los a netejar coses netejant-les. Ensenyar a fer és una de les parts cabdals de l'ensenyament i d'aquesta escola. Vull que sigui l'escola més polida del món. Per què ho veig tot de color de rosa? L'escola ha d'ensenyar a fer, ensenyar a pensar i ensenyar a ésser bons. Amb aquest triplet formidable per fita vull triomfar. Com? Amb optimisme!

L'escola ha d'ensenyar a fer, ensenyar a pensar i ensenyar a ésser bons

Jaume Anglada.
Casserres
(Berguedà), 1934.
©Arxiu Emília
Anglada.

Aquesta definició del que ha de fer l'escola: ensenyar a fer, a pensar, a ser bons, coincideix amb la de la mestra Bargalló que resumia la feina que feien a l'escola amb l'expressió d'ensenyar a pensar i no pas a emmagatzemar. Un excel·lent resum de com es volia educar els infants de la República.

Miquel Vigatà, mestre de Santa Maria d'Oló (Bages), els cursos 1934-1935 i 1935-1936, recordava el clima de treball que es vivia durant els anys republicans amb aquestes paraules:

Era un moment que hi havia molta renovació dins dels mestres, hi havia entusiasme per nous procediments i noves tècniques sobretot. No era una cosa precisa, de dir hi ha un sistema, cada un anava aplicant i anava posant dins de l'escola motius, coses que fossin interessants” i afegeix “recordo que havíem fet cursets, la Generalitat havia fet cursos per als mestres, entre els quals hi havia les activitats que es deien manuals. I tot el que fos interessar als nens en la marxa de l'escola, donar-los entusiasme, trencar amb la monotonia d'una escola massa clàssica, era interessant.

Escola de Santa Maria d'Oló (Bages), amb el mestre Miquel Vigatà, durant la República. ©Arxiu S. Marquès.

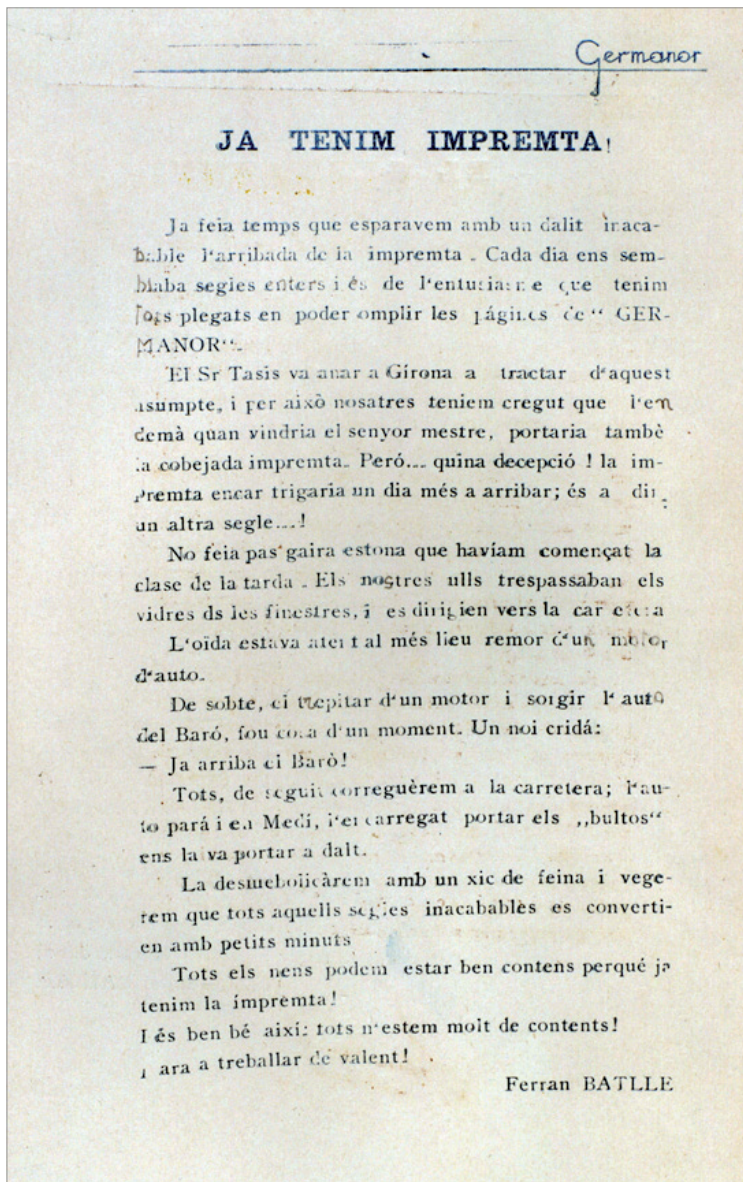
A l'escola, Miquel Vigatà hi tenia un banc de fuster, un aquari i la impremta per publicar la revista. Es feia un ensenyament actiu, “procuraven tenir fusta perquè ells feien coses de marqueteria que portaven a casa i això els agradava molt. L'activitat més important era la confecció de la revista on s'imprimien les redaccions; abans es feien unes redaccions que es trencaven, i ara aquesta petita redacció o conte que ells mateixos imprimien es conservava i s'enviava als pares.(...) Algunes vegades fèiem gàbies per tenir grills. Un es cuidava de la biblioteca, uns imprimíem la revista, d'altres treballaven a la taula de fuster... tots fèiem un treball o un altre.”

Revista de Santa Maria d'Oló. ©Arxiu S. Marquès.

Nens de l'escola de Santa Maria d'Oló imprimint la revista escolar amb la metodologia Freinet. ©Arxiu S. Marquès.

Revista
Germanor.
©Arxiu S.
Marquès.

Els antics alumnes expliquen els records de l'escola d'aquesta manera:

Cada dijous a la tarda sortíem fora de l'escola. Anàvem a Sant Jaume de Vilanova, anàvem al torrent a buscar peixos i ens explicava què eren els peixos, les granotes, d'on procedien, etc. Va ser quan vam construir l'aquari. L'aquari el vam fer entre uns quants. El marc el va fer Juan, de casa Bola, jo vaig haver d'anar a buscar pega grega i que vaig tenir de recalcar-la... Moltes de les excursions al bosc es feien a les fonts: la font del Roc, font de les Hortes, font de les Bruixes, etc. Ens ensenyava els eclipsis; agafava una espelma, una poma i una taronja i ho feia rodar i ens explicava el dia i la nit, els eclipsis... Ho fèiem tot en grup. L'espelma era el sol i la lluna la poma... Era un home molt actiu.

Sortida de l'escola de Santa Maria d'Oló (Bages), amb el mestre Miquel Vigatà, durant la República. ©Arxiu S. Marquès.

El cas del mestre Vigatà no és únic. És un exemple d'un estil de fer de mestre actiu, engrescador, que desvetlla l'interès dels alumnes sortint de l'aula. Hi ha molts altres testimonis d'aquesta manera de fer. I no només a les petites poblacions, sinó també a les ciutats, on sortir al bosc i fer excursions no era tan fàcil com a les escoles rurals.

Colònies a Calafell. ©Arxiu personal d'Artur Martorell. Biblioteca Rosa Sensat.

Els mestres renovadors també tenien molt clar la dimensió social i de transformació de la societat que tenia la seva professió. Les paraules de l'escalenc Josep Donjó són clares:

tenien molt clar
la dimensió social
i de transformació
de la societat que
tenia la seva pro-
fessió

Per la seva mateixa professió, el mestre, com el metge, està en contacte permanent amb totes les xacres socials, visibles a través dels nens que van a l'escola; veu de prop el panorama de la misèria humana, i té la missió de contribuir, en la mesura de les seves forces, a treballar per a la seva desaparició. Per tot això, no pot quedar-se indiferent ni romandre al marge dels moviments socials de renovació i de progrés, sinó que ha d'ajudar a remoure les inquietuds de les grans masses de població treballadora, creadora de la riquesa social, i treballar en pro del seu millorament en la societat. Si no ho fa d'aquesta manera, si se separa del poble o s'inhibeix de les seves lluites, vulgues no vulgues es converteix en còmplice dels seus opressors i ajuda indirectament –molts mestres ho fan directament– al triomf dels enemics de la població treballadora. El mestre que ha sortit del poble s'hi ha de confondre, no l'ha d'abandonar ni ha de renegar dels seus orígens.

El mestre Josep Donjó a l'escola Darnius ©Arxiu S. Marquès.

La voluntat del Govern de la República de fer arribar la cultura i l'educació a tot arreu va donar lloc a les missions pedagògiques. Creades pel Decret de 29 de maig de 1931, les missions pedagògiques, actuaven com a reforç de les escoles rurals fent arribar la cultura i l'educació de les grans ciutats a les zones més empobrides o allunyades i amb índexs més elevats d'analfabetisme.

Amb tot el que has llegit dels mestres de la República, fes una llista per definir com educaven aquests mestres, quins eren els seus referents? Què et sembla aquest tipus d'ensenyament? Creus que és proper a l'actual manera d'ensenyar? Argumenta la teva resposta amb algun exemple concret en què puguis comparar una activitat dels mestres de la República amb alguna altra que recordis que hagis fet durant la teva escolarització i amb la qual creguis que vas aprendre molt.

Creus que la renovació pedagògica, durant la República, és un moviment aïllat o es deu a alguna cosa més? Per què es produeix?

Fes una línia del temps i marca, tot investigant els diferents estils de govern que hi hagué a Catalunya des del 1914 fins al 1945 i els seus representants. En un segon nivell, assenyala alguns dels fets més representatius que es van produir en l'àmbit educatiu.

La voluntat del Govern de la República de fer arribar la cultura i l'educació a tot arreu va donar lloc a les missions pedagògiques

Els mestres que s'inspiraren en el mètode pedagògic Freinet

Les propostes renovadores del francès Célestin Freinet eren conegudes a Catalunya ja abans de la República. De totes maneres, és durant els anys republicans que es difondran i es practicaran amb entusiasme.

El 1927 Freinet publicà a França La impremta a l'escola, llibre que fou traduït al castellà per l'inspector de primer ensenyament Herminio Almedros, un dels màxims seguidors d'aquesta metodologia. Aquell mateix any fundà, a França, la Cooperativa de l'Ensenyament Laic. Les propostes de Freinet tenien un marcat to social. Fomentava un ensenyament i unes pràctiques escolars molt socialitzadores. Volia convertir l'escola en un taller d'observació, experimentació i treball. La confecció d'una revista escolar era un dels camins per aconseguir-ho.

Fomentava un ensenyament i unes pràctiques escolars molt socialitzadores

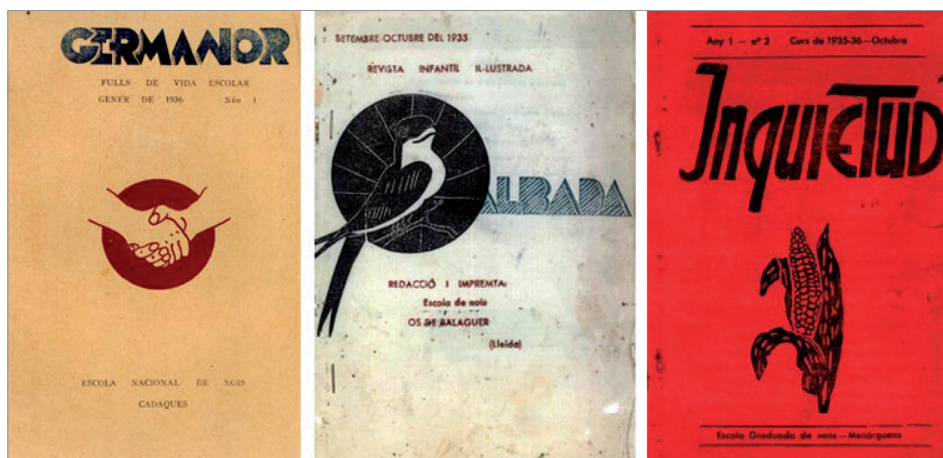
Jesús Sanz va ser un dels introductors de les tècniques Freinet a Catalunya. A Lleida formava els futurs mestres de l'Escola Normal i els explicava qui era i què feia aquest pedagog francès. Els seus seguidors van constituir a Lleida, el 1930, la Cooperativa Freinet. Les seves tècniques –practicades amb entusiasme pels membres de la Cooperativa– se centraven en quatre eixos: la impressió de textos lliures, el dibuix lliure, el fitxer escolar i la correspondència interescolar.

El coneixement de l'obra del mestre francès es promourà amb la seva presència a l'Escola d'Estiu del 1933, on impartirà dues conferències. L'any següent se celebrarà a l'Escola Normal de Lleida el primer congrés de la cooperativa de la tècnica Freinet, amb la participació d'uns trenta mestres. El segon congrés se celebrarà el 1935 a Osca (Aragó). El tercer estava previst per al mes de juliol de 1936 a Manresa, però ja no es va poder celebrar a causa de l'aixecament contra la República.

Freinet afavorirà que els alumnes escriguin redaccions lliures i que s'expressin lliurement. Els textos lliures són completats amb dibuixos lliures. Tot això amb l'ajuda d'una impremta que fan servir els mateixos alumnes i que es converteix en una eina d'aprenentatge i de creixement personal.

Portada de les revistes escolars L'afany (Puigverd de Lleida), La Llabor (Vilanova i la Geltrú) i Vives (Barcelona). ©Fons Històric de la Biblioteca Rosa Sensat.

Revistes Germanor (Cadaqués), Albada (Os de Balaguer), Inquietud (Menàrguens) i Batec (Vilafranca del Penedès). ©Arxiu S. Marquès.

Les revistes i els quaderns publicats el 1935 a les escoles de Catalunya que segueixen la metodologia Freinet són abundants. Entre d'altres, hi ha:

- L'afany de Puigvert de Lleida
- Llabor de Vilanova i la Geltrú
- Serenor de Sant Feliu Sasserra
- El Carol de Vallbona d'Anoia
- Volves en l'Aire i El pensament Infantil de Monistrol de Montserrat
- Endavant de Plana d' Olèrdola

- Vida Escolar de Sant Vicenç de Castellet
- Anhels de Vila-rodona
- Esplai de Verges
- Veu Infantil de Corbins
- Revista Infantil d'Os de Balaguer
- Veus d'Infants de l'Escola Normal de la Generalitat de Barcelona
- Baixeras del Grup Escolar Baixeras de Barcelona
- Vilabesós del Grup Escolar Aribau, també de Barcelona
- Claror de l'Escola Campalans de Valls

El 1935 una colla de mestres practicaran aquesta tècnica a Lleida. També hi havia molts seguidors a: Tèrmens, Os de Balaguer, Menàrguens, Sidamon, Tàrrrega, Torregrossa, Castelló de Farfanya, Juneda, Tornabous i Tudela de Segre.

Nens de l'escola de Santa Maria d'Oló (Bages) imprimint segons la metodologia Freinet. ©Arxiu S. Marquès.

També comptava amb seguidors a Barcelona i a Vilafranca del Penedès, Sabadell, Mornistrol de Montserrat, Vallbona d'Anoia, Vilanova i la Geltrú, Sant Feliu de Sasserra, Súria, Badalona, Olèrdola, Olesa de Montserrat, Sant Vicenç de Castellet, Manresa i l'Ametlla del Vallès. La presència de socis de la cooperativa a la província de Tarragona i Girona (Olot i Llançà) serà més reduïda.

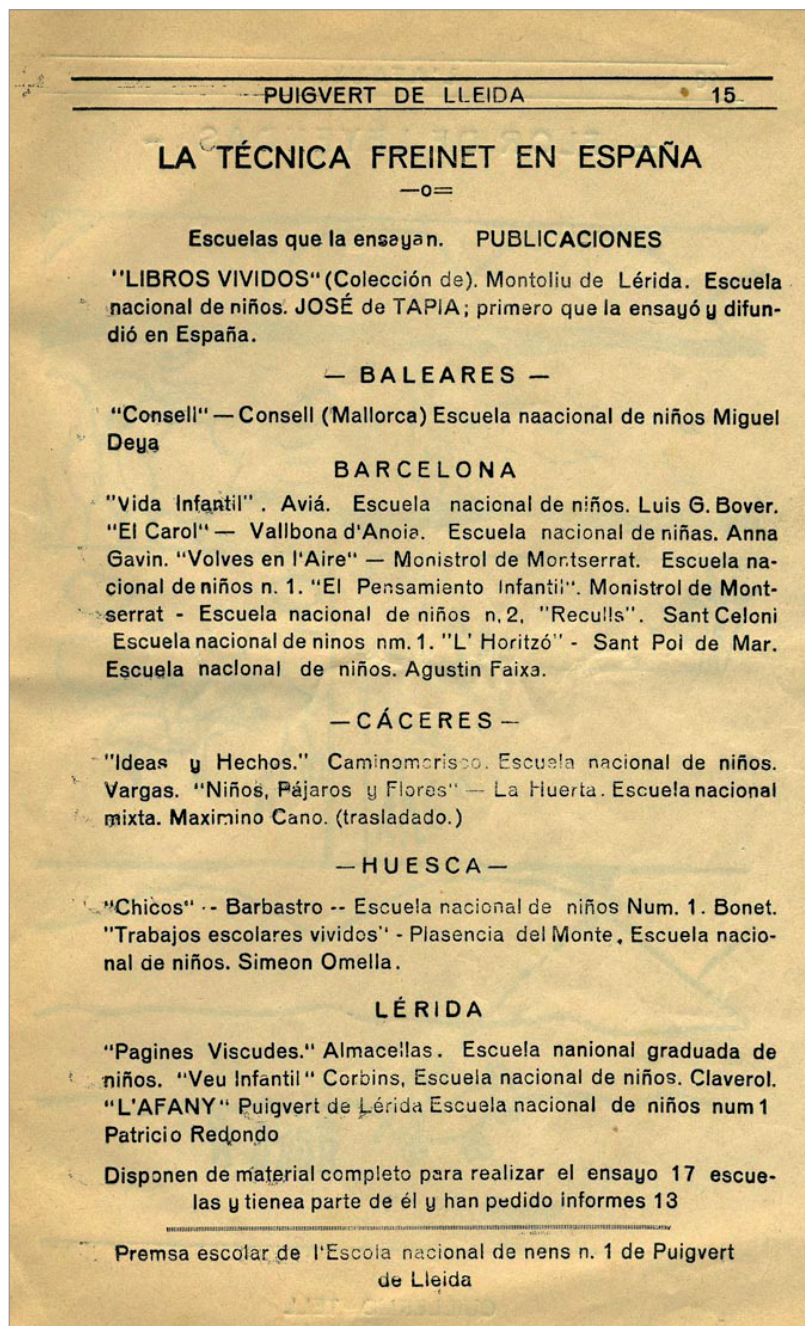
A Santa Maria d'Oló, el mestre Miquel Vigatà, amb la participació directa dels alumnes, publicarà la revista L'Alegria d'Oló que intercanviava amb

altres escoles de Catalunya i d'altres zones d'Espanya. Els antics alumnes recorden aquest intercanvi i la confecció dels diversos números amb aquestes paraules:

Ens agradava rebre altres revistes. És molt interessant això de la revista. Teníem una petita impremta on teníem les lletres de plom en un tauler i anàvem col·locant lletra per lletra i quan teníem confeccionada una pàgina, llavors amb uns cargols l'uníem i un posava la tinta i hi havia una maneta; érem quatre, un altre col·locava el paper i un altre l'anava traient. Tenia per nom "L'alegria d'Oló". I fèiem intercanvis. La tinta era en un tub, l'escampàvem en una superfície plana i quan estava ben barrejada la posàvem sobre les lletres.

La lectura d'aquestes revistes escolars permet conèixer directament la vida de l'escola escrita pels seus protagonistes: els alumnes. Heus ací alguns exemples. A Arbeca editaven la revista Cultura Infantil, que intercanviaven amb les escoles de Barbastro, Vilafranca del Penedès, Avinyó, Iniesta (Conca), Ca'n Pastilla (Mallorca), Valencia de Alcántara (Càceres), Cervera, Gaserans, Fígols d'Organyà, Sallent, Maçanet de Cabrenys, Sant Vicenç de Castellet, Corbera de Llobregat, Bañuelos de Bureba (Burgos), Cabrejas del Pinar (Sòria), Oló, Menàrguens, Plasencia del Monte, Tocina (Sevilla), Consell (Mallorca) i Sant Pere Molanta (Barcelona).

La lectura d'aquestes revistes escolars permet conèixer directament la vida de l'escola

Revista L'afany de Puigvert de Lleida. ©Arxiu Biblioteca Rosa Sensat.

Heus ací què escrivia F. Freixes, de 13 anys d'edat, el curs 1935-1936, explicant la commemoració de la República, a la revista Cultura Infantil (Arbeca),

“La festa del 14 d'abril

Ací a Arbeca tingué lloc, com a tots indrets, una festa que fou molt lluïda. A dos quarts de deu del matí els nens i nenes ens vàrem reunir l'Escola. A la mateixa hora sortí una manifestació en la qual hi havia l'Alcalde d'aquesta vila Sr. Jaume Perera junt amb tots els consellers i empleats. Aquesta manifestació donà un tomb pel poble.

Els nens i nenes sortírem de l'Escola i anàrem a la Plaça de la Constitució. L'Alcalde, consellers i empleats s'instal·laren en el balcó de dita casa. Davant de la Casa de la Vila hi havia un taulat en el qual s'hi assegueren el Consell Local i els Srs. Mestres. El Sr. Alcalde dirigí la paraula al nombrós públic. Després alguns nens i nenes des del taulat recitaren algunes poesies i un cor d'infants de les Escoles cantàrem cançons populars i patriòtiques.

El Sr. Alcalde tornà a dirigir la paraula al públic i els digué:

- Sempre hem contribuït a fer ben extensa la cultura i complint aquest deure regalem als infants una formosa impremta la qual farà ben ampla la seva cultura.

També ens digué a nosaltres :

- Sempre que necessiteu objectes útils a la cultura demaneu que sempre estem a la vostra disposició.

Acte seguit es tocaren sardanes. A les quatre de la tarda una manifestació sortí de la Casa de la Vila, en direcció al Camp d'Esports d'Unió Republicana, en el que hi anaven les Autoritats de la població, els jugadors d'ambdós partits i els nens i nenes de les Escoles Nacionals acompanyats de dues bandes de música.

El F.C.U.R. d'Arbeca i el F.C.C.N de Reus es disputaren una copa quedant vencedors el primer per tres gols a un. Acabat el partit de futbol es tocaren sardanes al Portal. A continuació és féu ball, i a la nit també ball.

Felicitem el Sr Alcalde, consellers i totes persones que hagin influït a fer-nos aquest donatiu.”

Aquesta col·laboració de l'Ajuntament amb l'escola continuarà amb ajuts a la biblioteca, tal com explica Francesc Domingo, d'11 anys, en el número del mes de juny de la mateixa revista Cultura Infantil (Arbeca):

La Municipalitat ens ha fet un altre regal. Ens va pagar la caixa perquè ens poguessin enviar llibres de la Biblioteca de Borges Blanques. També aniran pagant les despeses que això ocasionarà. La caixa l'envien els de 3r. curs.

El Sr. Mestre ens va fer crear una junta que un es cuida de deixar els llibres a qui vulgui llegir-los. Els llibres que he llegit m'han agradat molt.

La senzillesa i espontaneïtat dels textos permet de fer-nos una idea del clima que es vivia en una escola com la d'Arbeca. En el número de juny de Cultura Infantil, Amadeu Gras de 10 anys explica el clima escolar i els ensenyaments que s'impartien a l'aula:

Un dia, el Sr. Mestre va dir a un nen que comptés de 2 en 2 partint de l'1. Quan va arribar al 49 en comptes de dir 51 va dir quaranta i onze i es va posar a plorar.

Ramon Balagué, de 10 anys, explica que:

Una vegada fèiem dictat en castellà i quan finalitzem el Sr. Mestre va dir: "Punto y basta" – en Ramon Sans Castellà va escriure també "punto y basta" en comptes de posar un punt.

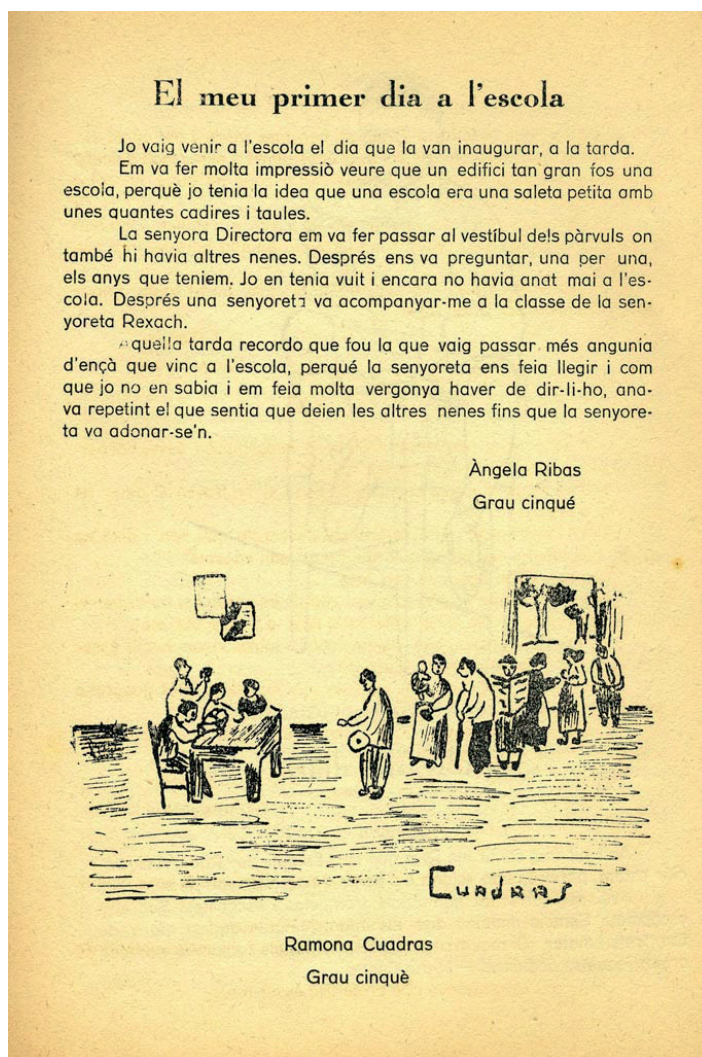
I un altre escolar, Jaume Timonedà, escriu:

Un dia vam llegir un fragment de Zorrilla i el Sr. Mestre ens va dir: -Què és un vate? I jo vaig contestar: -Un "vate" és allà on farem pipí. Tots els nens de classe reïen. Vate, vol dir, poeta. Zorrilla és un vate.

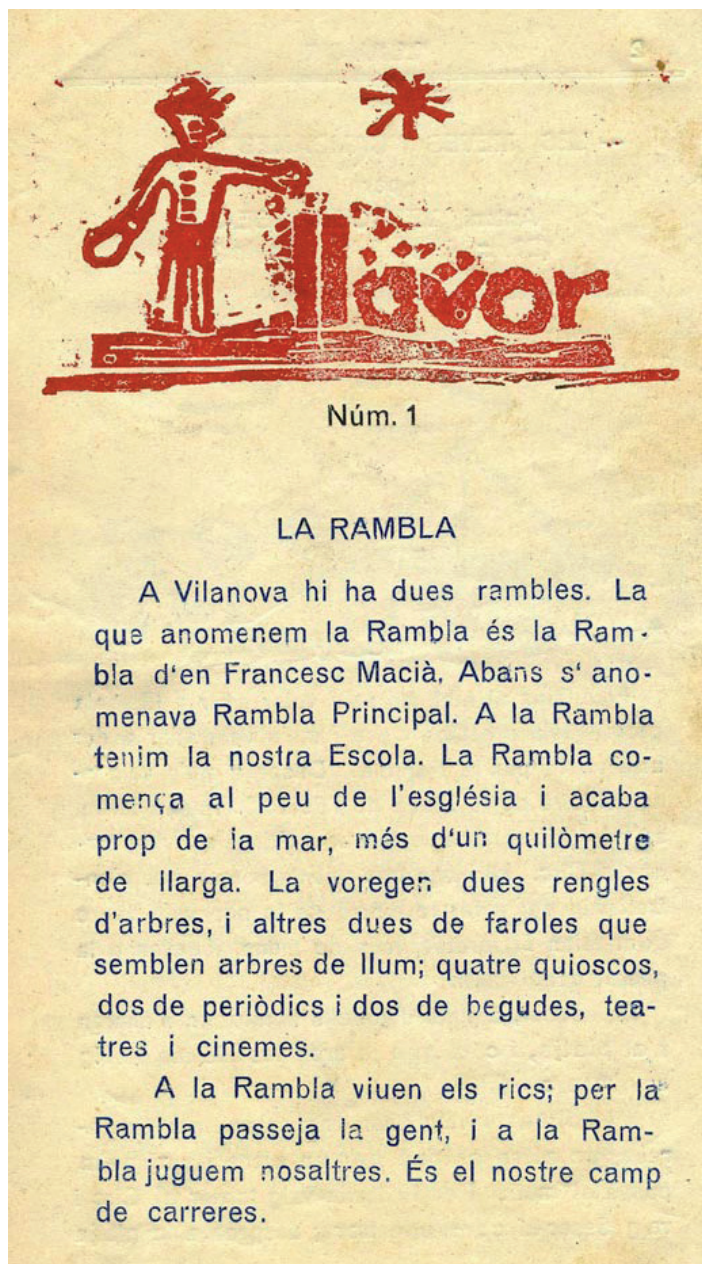
Per als alumnes, aquestes sortides eren una classe viva, directa, aprenien observant i experimentant. El mestre provocava el seu interès, actitud essencial per a una bona educació.

I quan anàvem al bosc a lo millor ens deia: -Aneu a buscar romani, aneu a buscar plantes... el que hem explicat a classe, a veure qui troba més plantes... ens parlava dels arbres de fulla perenne i de fulla caduca... ens havia explicat que si alguna vegada ens perdiem al bosc no pugéssim mai cap a dalt; sempre cap a baix on trobaríem el riu i possiblement algun camí o alguna casa.

el Sr. Mestre ens va dir: -Què és un vate? I jo vaig contestar: -Un "vate" és allà on farem pipí.

Revista Vives de l'Institut Lluís Vives. ©Arxiu Biblioteca Rosa Sensat.

Revista Llavor de Vilanova i la Geltrú.
©Arxiu Biblioteca Rosa Sensat.

Busca a la teva comarca o municipi més proper quines publicacions es feien i escull algun escrit que t'hagi sorprès. Per què creus que és interessant aquesta metodologia?

Fixa't en el nom de les revistes. A què creus que fan referència? Què evocuen?

Per què creus que eren importants aquests llibrets aleshores? I, per què són interessants ara?

3 LA POLÍTICA EDUCATIVA DURANT LA REPÚBLICA EN GUERRA.

Juliol 1936 - febrer 1939

El mes de juliol de 1936 un grup de militars, amb l'ajuda dels falangistes –partit feixista– i d'altres grups violents i antidemocràtics, s'aixecaren en armes contra el Govern legal de la República. A Catalunya aquests sublevats varen ser derrotats; en alguns territoris d'Espanya varen vèncer. D'aquesta manera, començava una violenta i llarga guerra civil que va acabar amb la victòria militar dels sublevats.

La repressió va ser enorme, tant en el costat franquista com en el republicà. En aquest quadre es pot veure una aproximació del nombre de morts per províncies i per exèrcits, el colpista i el republicà. Cal precisar que encara, avui en dia, no es coneix el nombre total de víctimes, sobretot pel que fa a la repressió franquista, atès el llarg silenci a què es va sotmetre el país.

	Repressió franquista	Repressió republicana
Andalusia	47.399	8.367
Aragó	8.523	3.901
Balears	2.300	323
Canàries	2.600	-
Catalunya	3.688	8.352WW
Castella-La Mancha	10.358	7.524
Castella i Lleó	14.660	575
Madrid	3.204	8.815
València	4.922	4.880
Espanya	130.199	49.272

Font: Francisco Espinosa, F. Violencia roja y azul. Espanya, 1936-1950, Crítica, Barcelona, 2010, p. 78.

En el llibre Guerra Civil a Catalunya, Veus dels sense nom, trobareu uns mapes, en les pàgines 40 i 41, de l'evolució del front de la guerra: <http://ves.cat/balo>

Fixa't en els mapes i el quadre que tens aquí. Fes una anàlisi d'aquestes xifres. Per què creus que, per exemple a Catalunya, el nombre de morts a la repressió republicana fou més elevat que a la repressió franquista? I, per què, en canvi a Castella i Lleó, fou a l'inrevés?

A Catalunya, la nova situació de guerra va afectar el món escolar. Alguns mestres marxaren voluntàriament al front a defensar la República; d'altres varen ser cridats a files amb el pas dels mesos. Ben aviat, arribaren a Catalunya nens i nenes procedents d'altres territoris on hi havia guerra. Diverses entitats i institucions van habilitar colònies, sovint dirigides per mestres, perquè els infants refugiats poguessin continuar els estudis. En altres casos, alguns infants van ser evacuats a establiments a l'estranger. A mesura que avançava la guerra es produïren bombardejos de poblacions amb nombrosos morts, també infants, i edificis escolars destruïts a Barcelona, Lleida, Granollers i Roses.

Antics alumnes de l'escola Carles Marx de Girona, antiga escola dels germans de La Salle el 1937, amb la mestra Isabel Dalmau. ©Arxiu S. Marquès.

Fixa't en el nom de l'escola: qui era Carles Marx? Per què creus que se li va posar aquest nom a l'escola en aquell moment?

les autoritats catalanes continuaren treballant amb decisió i convenciment a favor de l'escolarització

Malgrat viure una situació anòmala, les autoritats catalanes continuaren treballant amb decisió i convenciment a favor de l'escolarització i l'educació dels infants. L'eslògan "El primer d'octubre cap nen sense escola i cap escola sense mestre" resumia molt bé la voluntat de les autoritats per mantenir l'ensenyament en una nova situació de revolució i violència.

Dibuixos dels nens de l'escola Carles Marx, de Girona. ©Arxiu S. Marquès

3.1 EL CENU

A finals del mes de juliol del 1936, durant la Guerra Civil, la Generalitat va crear el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) per tal de garantir l'escolarització de tots els infants. El Govern català va assumir la coordinació de tot l'ensenyament de Catalunya (el de l'Estat, el de l'Ajuntament de Barcelona i el de la mateixa Generalitat). El CENU recollia els ideals de llibertat, treball, justícia social i solidaritat.

El Govern català va assumir la coordinació de tot l'ensenyament de Catalunya

Cartell del CENU. ©Arxiu S. Marquès

El Decret de creació del CENU començava manifestant:

La voluntat revolucionària del poble ha suprimit l'escola de tendència confessional. És l'hora d'una nova escola, inspirada en els principis racionalistes del treball i de la fraternitat humana. Cal estructurar aquesta escola nova unificada, que no solament substitueixi el règim escolar que acaba d'enderrocar el poble, sinó que creï una vida escolar inspirada en el sentiment universal de solidaritat i d'acord amb totes les inquietuds de la societat humana i a base de la supressió de tota mena de privilegis.

El figuerenc Alexandre Deulofeu, que formava part de la comissió comarcal del CENU, explica la composició de la comissió territorial i la seva actuació a l'Alt Empordà:

L'havien de formar dos representants de cada sindicat i dos representants de l'Esquerra. En nom d'aquesta vam ser nomenats Joaquim Geli i jo, els dos consellers de l'Esquerra de l'Ajuntament republicà. En formaven part, també el mestre Massó, bon amic nostre, pel partit socialista, i el company Gironella, també mestre, a més d'altres representants, figures anònimes i sense personalitat, a part en Viusà, llavors un dels elements destacats de la C.N.T., que més tard, en reconstituir-se els Ajuntaments fou nomenat alcalde.(...) En primer lloc aconseguirem de muntar escoles a tots els pobles i poblets de l'Empordà que no en tenien, i augmentàrem els mestres en els pobles on ja hi havia escola fins a completar els quadres d'acord amb les normes pedagògiques modernes.

Salut a tots els de l'Ajuntament! Moltes gràcies pel panet. Salut tingueu perquè ens en pugueu regalar un altre.

Malgrat la situació bèl·lica que vivia al país, es va continuar amb la política d'atendre fins a l'últim dia les necessitats dels escolars mitjançant la creació de cantines escolars i guarderies. Durant aquests anys de guerra encara es varen inaugurar algunes escoles continuant amb la política de construccions escolars iniciada el 1931.

Amb el pas dels mesos, la situació escolar es va anar agreujant. La guerra es deixava sentir en la població i, també, a l'escola. No només eren els bombardejos els que condicionaven la vida escolar. També ho feia la gana. A la tardor del 1938, els alumnes del Grup Escolar Francesc Macià de Sarrià de Ter (Girona) adrecen aquesta carta d'agraïment a l'Ajuntament:

Salut a tots els de l'Ajuntament! Moltes gràcies pel panet. Salut tingueu perquè ens en pugueu regalar un altre. Procurem no mancar mai a l'escola i obeir als mestres perquè puguem aprendre força de llegir i escriure. Visca la República!

El CENU s'acabà amb l'arribada de l'exèrcit colpista i final de la Guerra Civil, l'abril de 1939. Més de la meitat dels membres que formaven part del Comitè General del CENU van anar a l'exili, la resta van ser depurats i castigats. No hi ha cap decret de dissolució final. S'entén, però, que, un cop suprimit l'Estatut d'autonomia, totes les institucions que en depenien també són suprimides.

3.2 LA RETIRADA

Un cop acabada la batalla de l'Ebre (juliol-novembre 1938), amb la derrota de l'exèrcit republicà i l'inici de l'ocupació de Catalunya per part de l'exèrcit rebel (desembre de 1938), moltes persones varen creure que fugir cap a França podia ser una solució per evitar possibles represàlies de l'exèrcit colpista.

Des de qualsevol indret de Catalunya, la frontera francesa no quedava tan lluny.

S'iniciava una retirada de milers de persones per mar i terra. Carreteres i camins de muntanya veieren passar milers de refugiats. A partir del 28 de gener, a la frontera francesa van començar a deixar passar civils, bàsicament dones, nens i vells. Molts nens procedents de colònies instal·lades a Catalunya van ser evacuats cap a França, on serien atesos per diferents organismes. Posteriorment, bona part foren repatriats. No va ser fins al 5 de febrer que van començar a passar els militars en retirada, i, a partir d'aquesta data i fins al 10 de febrer, passen tots junts i barrejats.

Les principals entrades van ser la Jonquera-el Portús, Puigcerdà-la Guingueta d'Ix, Portbou-Cervera de la Marenda i Molló-Prats de Molló, per on van passar la majoria de persones.

Pas fronterer del Coll dels Belitres (Portbou-Cervera de la Marenda), finals de gener de 1939. ©Manuel Moros. Fons Peneff.

Antoni Rovira i Virgili, president del Parlament de Catalunya a l'exili entre el 1940 i 1949, ho recorda a les seves memòries d'aquesta manera:

El Pertús. En acostar-nos-hi, ens adonem del barratge que hi ha muntat: una cadena a mitja alçada, i al darrera un escamot de gendarmes i un cordó de soldats amb fusells i baioneta al canó. Gràcies als bons oficis de Bosch-Gimpera, fem el pas de la ratlla sense destorbs. Davant nostra la cadena cau.

- Ja som a França...

M'adono que la meva muller plora silenciosament.

- Ací no hi arribaran els franquistes!

Els pits s'eixamplen en un respir més llarg...

- Potser no podrem tornar mai a Catalunya!...

I els pits s'estrenyen novament.

acompanyats pels allez, allez dels soldats i guàrdies francesos, marxem carretera enllà.

El mestre lleidatà Josep Vilalta també recorda la seva entrada a França per la Jonquera i els Límits (el Pertús) amb aquestes paraules:

És una corrua de gent, cotxes i tota mena de material que desfila per la carretera direcció a l'interior de França. Dormo per terra en una casa on podem fer foc a la llar. L'endemà encara dormo allà mateix i el dia següent decideixo marxar. La gent del costat espanyol puja corrent, perquè sembla que ha estat perseguida per les primeres forces franquistes arribades a la frontera. Des de cent metres enllà, assisteixo al canvi de banderes i a la primera manifestació d'entusiasme feixista. Entro definitivament a França; acompanyats pels allez, allez dels soldats i guàrdies francesos, marxem carretera enllà.

3.3 L'EXILI DEL MAGISTERI

Entre les persones que passaren a França hi havia força mestres. Josep Pey, mestre de Figueres, va deixar damunt la taula de casa seva aquesta carta en el moment de marxar, el febrer del 1939:

Avi, tia petita, germans tots, a les vostres mans poso avui el tresor de la meva vida.

La Remei i l'Albert no tindran, a partir d'ara ningú més que vosaltres. Ja sé que és molt. Ja sé que allà on siguin també hi haurà el vostre escalf i la vostra acollença. Aquesta certitud m'ajuda a fer menys dolorosa la separació.

Estimeu-los. Vosaltres sou tots bons i teniu bon cor. Ells també ho són i el seu cor batega amb el vostre. Feu-ne de tots un, i la vida, avui massa amarga, ens serà aleshores un xic més planera.

L'Albert es troba en plena formació. Cuida'l avi! Que la meva absència no es faci notar gaire. Feu-me'n un home.

Us ho demano amb devoció de creient. Amb tota la passió d'una ànima feta trossos.

Vostre, ben vostre, Josep.

El mestre Pey va passar una temporada curta als camps de concentració i després va tornar. No va poder resistir la pressió sociopolítica de Figueres i va vendre l'acadèmia que tenia a un company seu, mestre, de l'Escala.

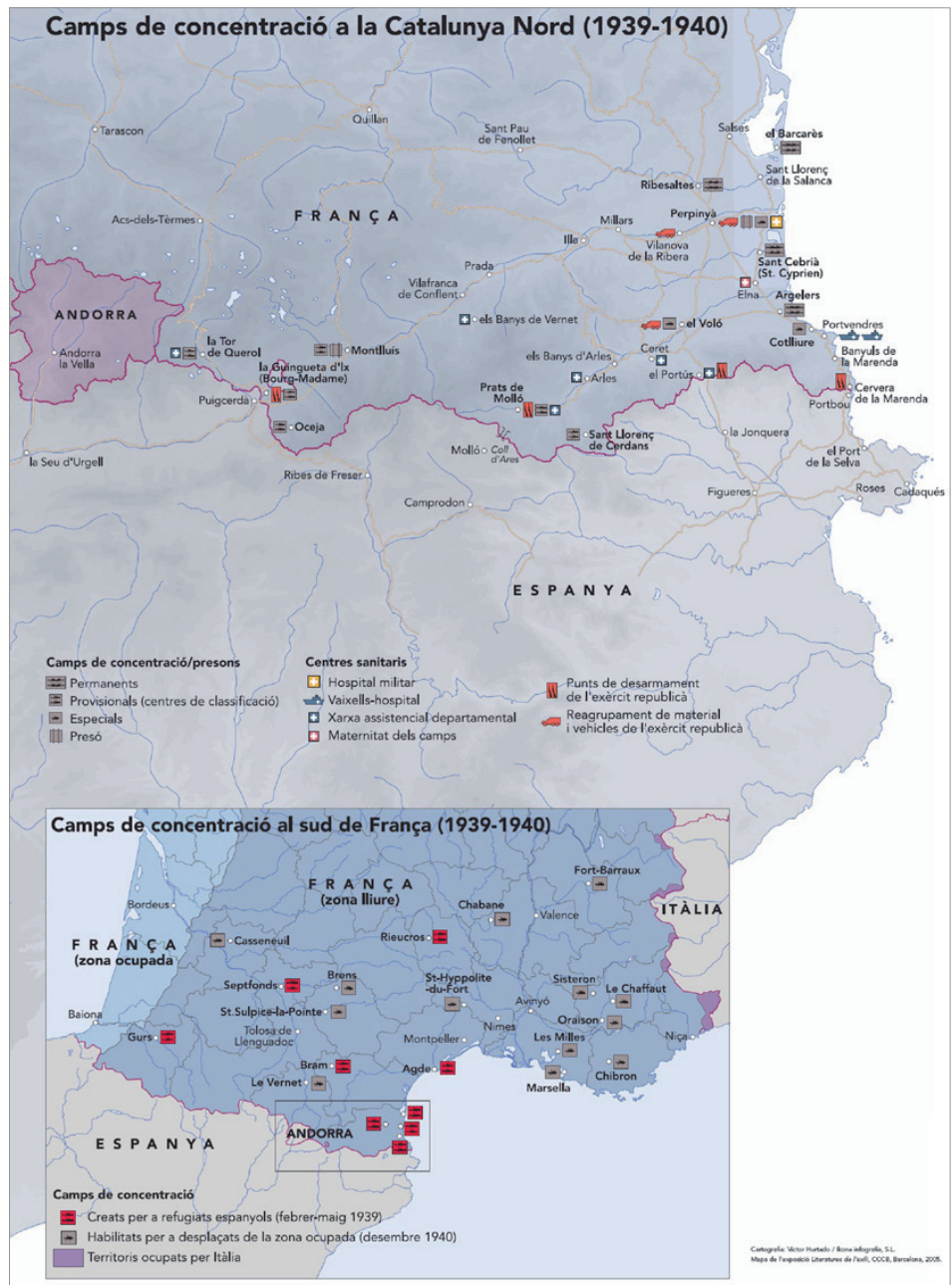
Avi; tia petita; germans tots: A les vos-
 tres mans poro, avui, el tresor de la mera vi-
 da. La Remei i l'Albert no tindran, ara, nin-
 guí més que vosaltres. Ja si que és molt. Ja si que
 allà on es trobin ells hi haurà, també, el vostre
 escalf i la vostra acollença. Aquesta certitud m'a-
 juda a fer menys dolorosa la separació. Estimem-
 los. Vosaltres sou tots bons i teniu bon cor. Ells tam-
 bé ho són i el seu cor bateja amb el vostre. Feu me
 de tots un, i la vida, avui massa amarga, ens se-
 rà, llavors, un xic més planera.
 L'Albert està en plena formació. Cuideu-lo,
 avui! Que l'absència mera no es faci sentir massa.
 Feu-me'n un home. Us ho demano amb devoció
 de creient. Amb tota la passió d'una ànima troce-
 jada
 Vostre, ben vostre
 Josep

Carta del mestre Josep Pey de Figueres en marxar cap a l'exili. ©Arxiu S. Marquès.

La majoria de republicans exiliats varen ser reclosos en camps de concentració (més tard se'ls anomenà camps de refugiats i camps d'acolliment), on varen viure en molt males condicions. Una minoria no hi va ser tancada perquè va ser acollida per familiars. Tampoc bona part dels polítics espanyols i catalans, i alguns intel·lectuals.

Distribució dels refugiats en camps de concentració a mitjan 1939		
	Abril 1939	Juny 1939
Barcarès	70.000	55.000
Sant Cebrià	30.000	16.000
Argelers	43.000	5.000
Gurs	16.000	19.100
Setfont	16.000	15.600
Agde	16.000	25.000
Bram	16.000	13.332
Vernet	15.000	14.640
Total	222.000	163.672

Font: Dolors Pla, Els catalans exiliats a Mèxic, Ed. Catarroja, Barcelona, 2000

Mapa dels camps de concentració al sud de França. ©Victor Hurtado.

Cerca en el mapa els camps del quadre i afegeix el nombre de persones que s’hi trobaven al juny de 1939. On eren els camps amb més nombre de refugiats? Per què creus que es van ubicar en aquests espais? Quines condicions (meteorològiques, físiques, etc.) creus que hi havia? Creus que fou un bon acolliment per part de l’Estat francès?

El mestre Josep Vilalta, des del camp d'Argelers, escriu a la seva esposa, la mestra Maria Florensa, refugiada a Lourdes amb altres mestres republicanes, i li explica la vida al camps:

Ja t'ho deia en les cartes anteriors, aguanto ferm i bé. La vida que portem ací si no fos per les activitats que nosaltres mateixos hem creat seria del més salvatge. Figura't una sèrie de camps que agafen un quilòmetre i tot ple de xaboles i barraques de les mes variades formes i col·locació. Aquestes arriben fins a pocs metres de platja, lloc on efectua una de les necessitats fisiològiques.

Figura't una sèrie de camps que agafen un quilòmetre i tot ple de xaboles i barraques

En alguns camps, s'hi varen obrir escoles per als infants que hi eren tancats. També es crearen "barracons de la cultura", on es feien conferències de tota mena, classes de francès i d'escolarització per a adults. A més, es crearen corals i grups de teatre, amb l'objectiu que els tancats en els camps mantinguessin la moral alta. Fruit d'aquestes activitats, va néixer la revista *Profesionales de la Enseñanza* que es publicava al camp gràcies a l'ajuda dels sindicats de mestres francesos. Josep Mir, mestre gironí exiliat i internat en diferents camps, en feia els dibuixos. Aquest mestre, a tall d'exemple dels itineraris que van seguir alguns dels mestres exiliats sortint dels camps, s'incorporà a un batalló republicà al Capcir (1944) per lluitar, des de França, contra el franquisme. Fou descobert i es refugià per sempre més a Narbona, on va morir el 2003, després de treballar d'ajudant de la càtedra d'espanyol a l'institut de batxillerat d'aquesta ciutat.

Boletín de Información. Profesionales de la Enseñanza. Revista de 12 d'abril de 1939, editada al camp de Sant Cebrià. ©Arxiu Josep Mir.

Josep Vilalta ho explica en les seves memòries amb aquestes paraules:

En el camp de concentració no només hi havia homes sinó també dones i molts nens. Per aquests s'havia creat una espècie d'escola que funcionava al final del camp. Jo, com a mestre, vaig ser cridat a fer-me càrrec d'un grup de nens. El director era un refugiat madrileny d'uns seixanta anys. Em vaig presentar i se'm va destinar a un barracó on hi havia un grup de nens d'entre 12 i 15 anys. El material de classe de què disposàvem era una llibreta i un llapis.

Portada de la revista que publicaran els mestres a l'exili. Dibuix del mestre Josep Mir. ©Arxiu S. Marquès.

El setembre de 1939 va esclatar una nova guerra, la Segona Guerra Mundial. Amb l'ocupació de França per part de l'exèrcit alemany, el juny del 1940, la situació dels republicans va empitjorar notablement. Els refugiats es veieren forçats a tornar al seu país o a buscar una sortida cap a països americans. Per a uns quants, la salvació va arribar gràcies al conveni entre Mèxic i Vichy (França), pel qual el Govern del president Cárdenas (Mèxic) es feia càrrec del manteniment i de l'evacuació d'alguns refugiats.

Sortiren, des de França, per Marsella i Bordeus sobretot cap a Mèxic i també cap a Xile, Veneçuela, Santo Domingo i Cuba. Anaven camí d'un exili que sabien quan havia començat, però que no sabien quan acabaria. Per anar cap Amèrica tingueren l'ajuda del Govern mexicà i d'organismes internacionals com els quàquers. El Sinaia, Nyassa, Flandres, Ipanema, De Grasse, Mexique són els vaixells més coneguts que portaren els exiliats a l'altra part de l'Atlàntic: un oceà ocupat pels submarins alemanys.

A Mèxic, el Govern republicà a l'exili va crear col·legis a la capital federal, això permeté els mestres exiliats continuar exercint la seva professió. També permeté que els fills dels exiliats i alguns nois i noies mexicans rebessin una molt bona formació. L'obertura d'aquests centres i dels creats en diferents capitals mexicanes sota l'empareda del Patronato Cervantes, institució creada pel Govern Republicà a l'exili mexicà per donar feina a mestres, va comportar una millora de l'educació a Mèxic. El Patronato va donar ajudes a mestres exiliats perquè poguessin crear col·legis en diferents poblacions mexicanes, els quals sempre haurien de portar el nom de Cervantes.

Mentrestant, a Espanya i Catalunya s'estava consolidant una escola i un ensenyament ben allunyat del model republicà. Una escola que reculava al segle XIX. El que va ser riquesa per a uns (els mexicans) va ser

El que va ser riquesa per a uns (els mexicans) va ser pobresa per a uns altres (els catalans i espanyols).

pobresa per a uns altres (els catalans i espanyols).

Capçalera de la revista que publicaven al Colegio Cervantes de Còrdova (Mèxic), dirigida per mestres exiliats. ©Arxiu S. Marquès.

El gironí Marcel Santaló, exiliat a la capital federal, parlant de l'educació que s'impartia a l'Institut Luís Vives, un dels quatre centres que va crear el Govern republicà a l'exili a la capital federal, afirmava que:

En el Vives, todos los maestros habíamos pertenecido a la Institución Libre de Enseñanza. Sus ideales consistían en ir formando un temperamento liberal. Formar hombres que piensan que otro hombre puede tener razón en lo que piensa y en lo que dice, pues es la esencia de la democracia. Otro ideal sería el de buscar sentido a la vida. ¿Cual es el objetivo de vivir? Si el objetivo de vivir es personal o bien fomentar la solidaridad u ocuparse de la comunidad toda. En la Institución se daba una mayor importancia a la formación espiritual.

A Mèxic, Ramon Costa Jou, Patricio Redondo i José de Tapia, mestres freinetistes exiliats, reprengueren l'ensenyament aplicant a les escoles que varen crear les tècniques Freinet.

El col·lectiu dels mestres va patir les conseqüències de l'aixecament de l'exèrcit rebel. Quines van ser? Per què creus que els va passar això, als mestres?

Busca en el mapa els principals passos de frontera i marca'ls. En els testimonis que pots llegir comprovaràs les condicions en què els travessaven tant el personal civil (dones, nenes i vells) com l'exèrcit republicà. Fes una nota de premsa amb totes aquestes dades, com si fossis un/a periodista creuant la frontera per informar el teu diari.

4 LA POLÍTICA EDUCATIVA DURANT LA POSTGUERRA.

Juliol 1936 -1945

L'1 d'abril de 1939 va començar una llarga dictadura a Catalunya. Es van suprimir les llibertats democràtiques i l'Estatut,

El Alzamiento significó en el orden político la ruptura con todas las Instituciones que implicasen negación de los valores que se intentaban restaurar. Y es claro que, cualquiera que sea la concepción de la vida local que inspire normas futuras, el Estatuto de Cataluña, en mala hora concebido por la República, dejó de tener validez, en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y seis. No sería preciso, pues, hacer ninguna declaración en este sentido.

(Fragment del Decret de supressió de l'Estatut de Catalunya, de 5 d'abril de 1938, quan l'exèrcit franquista entra a Catalunya).

Es van suprimir les llibertats democràtiques i l'Estatut,

Acte a l'escola del Pont d'Armentera (Alt Camp) amb la presència de l'Església i els militars. ©Valvé. Fons de l'Ajuntament del Pont d'Armentera.

4.1 UNA NOVA SOCIETAT I UNS NOUS MESTRES

Amb aquests termes s'expressava el tinent coronel Camilo Alonso Vega, en l'acte de celebració de l'ocupació d'Olot, el febrer del 1939:

porque nosotros, los combatientes, al terminar la guerra en Cataluña damos por terminados y para siempre los hechos diferenciales.

A los otros, a los del “hecho diferencial”, nuestra notificación de que han sido vencidos por la fuerza de las armas, y que si no quieren ser hermanos de los otros españoles les impondremos la ley del vencedor, porque nosotros, los combatientes, al terminar la guerra en Cataluña damos por terminados y para siempre los hechos diferenciales.

Els vencedors parlaven d'una “Nueva España” en la qual hi havia una nova societat, una nova escola i un nou magisteri. El juny de 1938 els governants franquistes varen reunir 200 mestres a Pamplona per adoctrinar-los sobre la nova Espanya. Quan se'ls va parlar de la nova societat franquista, se'ls digué:

Siendo los ricos justos y viviendo los pobres resignados con su suerte; siendo los patronos comprensivos con sus obreros y siendo los obreros dóciles, humanos y amables con sus patronos; siendo los hijos obedientes a sus padres y estos paternales y afables con sus hijos; estando los de abajo satisfechos con su suerte y si procuran mejorarla buscando ese mejoramiento en el trabajo, en la superación constante, y en el esfuerzo personal, será como podremos llegar a la transformación de España.

Era una societat basada en l'obediència i la resignació. Una societat en la qual hi havia uns a dalt (els vencedors de la guerra) i uns a baix (els perdedors).

Imatges d'activitats escolars als anys 50 ©Arxiu personal d'Artur Martorell. Biblioteca Rosa Sensat.

En aquesta Espanya franquista, el buit deixat pels mestres víctimes de les represàlies: afusellats, morts violentament, separats del servei, exiliats i expulsats, s'omplirà amb persones escollides amb criteris polítics i no pas pedagògics. La convocatòria del 25 de març de 1939 per cobrir les places vacants arreu de l'Estat donava preferència als que reunien alguna d'aquestes condicions:

1. *Ser mutilado como consecuencia de la actual guerra, siempre que la mutilación no imposibilite el ejercicio de la Enseñanza.*
2. *Ser herido en la actual campaña, siendo preferido, dentro de este orden, el que mayor número de heridas demuestre haber sufrido.*
3. *Haber prestado servicios militares, como combatiente, en la actual guerra.*
4. *Haber sufrido vejámenes graves en la persona del solicitante, por parte de los rojos.*
5. *Ser familiar de un muerto o mutilado en esta campaña hasta el segundo grado de parentesco por consanguinidad o afinidad. Dentro de este orden se prefiere el que haya perdido mayor número de familiares.*
6. *Dentro de los mismos grados de parentesco, haber perdido mayor número de familiares por asesinato de los rojos o a consecuencia de su barbarie.*
7. *Tener actualmente prisionero o mutilado por los rojos, algún familiar, dentro del parentesco señalado.*

Amb els requisits que calia complir per ocupar una plaça a l'Administració com a mestre, què creus que es pretenia? Per què?

4.2 LA DEPURACIÓ

Des de bon començament, els governants franquistes varen responsabilitzar de tots els mals que, segons ells, va comportar la República, el magisteri. Se l'acusava d'enverinar l'ànima dels infants; d'ensenyar a les escoles democràcia, llibertat, solidaritat, justícia social, germanor, pensament crític, entre d'altres.

L'acció contra els mestres per part dels rebels va ser molt violenta. Molts foren assassinats en les zones on guanyaren i en les que anaven conquerint. Altres varen ser empresonats i jutjats en condicions de dubtosa legalitat. L'afirmació del general Franco l'1 d'abril de 1939 que la guerra havia acabat era mentida.

El Decret de 8 de novembre de 1936 feia patent aquesta voluntat de càstig i afirmava:

El hecho de que durante varias décadas el Magisterio, en todos sus grados y cada vez con más raras excepciones, haya estado influido y casi monopolizado por ideologías e instituciones disolventes, en abierta oposición con el genio y tradición nacional, hace preciso que, en los momentos por que atravesamos, se lleve a cabo una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública. (...) extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra patria.

L'acció
contra els
mestres per
part dels rebels
va ser molt
violenta

En el curs d'adoctrinament dels mestres, fet a Pamplona l'estiu del 1938, el ministre d'Educació, Sainz Rodríguez, els va dir:

Pero es preciso evitar que nuestros niños sean educados por maestros indignos.

En el Magisterio español y en todos los cuerpos del Estado se está procediendo a una depuración que pronto será regulada de un modo definitivo. No quiero mirar hacia el pasado, sino hacia el porvenir, y decir a los maestros españoles, que el régimen del porvenir, mientras yo regente la Educación Nacional, será un régimen de confianza, porque espero que el montón de muertos que tenemos ante nuestra vista, y la sangre derramada, bastarán para que aquellos que tuviesen un resto del error pasado en el fondo de sus conciencias, se incorporen llenos de entusiasmo a los nuevos dogmas de la patria. Esa experiencia trágica no la ha vivido España en vano, y el fundamental deber, el primero que tiene el Gobierno de España, es hacer que no sean infecundos en ningún terreno los sacrificios de nuestros muertos. Y yo tengo la conciencia segura de que si hoy no arrancásemos con mano dura esa semilla silenciosamente arrojada en el surco, como dice Fernando de los Rios, no podríamos tener la esperanza de una salvación definitiva de la patria. Y yo siento gravitar sobre mi conciencia esa responsabilidad y por mi no ha de quedar, y yo creo que tampoco por vosotros.

A mesura que els rebels ocupaven el territori es constituïa una "comisión depuradora" en cada capital de província. Era presidida pel director de l'institut de batxillerat i l'acompanyaven l'inspector en cap del magisteri, un altre mestre i dos falangistes.

Tots els mestres s'havien de presentar a la comissió, que els autoritzava a continuar treballant o els castigava amb diferents sancions. Les sancions podien ser:

- l'expulsió del magisteri, que era la més greu
- el trasllat forçós fora de Catalunya, sempre a una població més petita de la de procedència, per un període d'1 a 5 anys. Aquest trasllat no podia ser a una província veïna de Catalunya!
- el trasllat forçós dins de Catalunya, però fora de la província on treballava el mestre
- el trasllat dins de la mateixa província

Aquestes sancions anaven acompanyades sempre de sancions econòmiques.

Al web Memoria.cat pots trobar *Els mestres de la República a Manresa. Trajectòries, pedagogies i depuracions*. En aquest enllaç podràs accedir a diferents documents referents a l'expedient de la mestra Maria Llaveries Viladomiu, esposa de l'escriptor Joaquim Amat-Piniella, que fou deportat al camp de Mauthausen <http://ves.cat/dztKANalitza> els documents. Quins van ser els motius de la seva depuració? Quines conseqüències va tenir?

La voluntat de castigar el magisteri, també la varen manifestar alguns mestres falangistes. El text publicat al diari gironí El Pirineo, el 8 de setembre de 1939, és molt clar:

A los que interesa más que a nadie que la depuración sea rigurosa es a nosotros, los maestros. Hemos dicho rigurosa, eso es, y justa! (...) ¿Clemencia? Toda la que se quiera, dentro de la justicia. Pero es preciso evitar que nuestros niños sean educados por maestros indignos. ¿Compañeros? Sí, compañeros de todos los maestros españoles, pero no pueden serlo los que no sean dignos. Se ha dicho que la causa de la catástrofe que hemos padecido es de los maestros nacionales. Hay que salir al paso de esta afirmación. Esto, en absoluto, no es verdad. Lo que había eran compañeros que no eran dignos; que no debían ser compañeros nuestros. Esto es lo que hace falta, que no sean compañeros los que no merecen ser maestros de la Nueva España; de la verdadera España. A nosotros, más que a nadie, por nuestro crédito nos conviene que la depuración sea rigurosa. No nos quejemos de que sea así. Al contrario, es lo que deseamos y pedimos.

Mestres de Catalunya sancionats				
Resolucions	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona
Confirmats en el càrrec	1.630 (69,21%)	768 (71,78%)	775 (76,73%)	804 (77,98%)
Separació/ inhabilitació absoluta	364 (15,46%)	119 (11,12%)	47 (4,65%)	87 (8,44%)
Suspensió o inhabilitació temporal	47 (1,99%)	32 (2,99%)	77 (7,62%)	66 (6,40%)
Trasllat forçós de població	259 (11,00%)	75 (7,00%)	103 (10,20%)	96 (9,31%)
Inhabilitació per a càrrecs directius	50 (2,12%)	84 (7,85%)	20 (1,98%)	28 (2,72%)
Altres tipus de càstigs	43 (1,82%)	5 (0,47%)	16 (1,58%)	3(0,29%)
Total expedients	2.355	1.070	1.010	1.031

Font: Francisco Morente, "La depuración franquista del magisterio público. Un estado de la cuestión", Hispania, LXI/2, núm. 208 (2001), p. 682.

Les comissions depuradores, per recollir les dades dels mestres, elaboraven ofícis. Les informacions que es recollien tenien dues parts que significaven conèixer la implicació del mestre just abans del juliol del 1936 i de després, les del temps de la guerra.

Aquestes són les dades que es demanaven i que servien a la Comissió Depuradora per emetre un judici.

Datos anteriores a Julio de 1936

A qué partido político pertenecía?

Si no estaba afiliado a ninguno ¿por qué partido político demostraba mayor simpatía?

¿Tomaba parte activa en mítines, manifestaciones, etc.?

¿Acostumbraba a asistir a ellos, aunque no tomara parte activa en su organización?

¿Hacía actos de propaganda política?.....
¿Cuáles?

¿Oía, ordinariamente, misa los domingos y comulgaba una vez al año?

¿Hacía alardes de irreligiosidad?

¿Pertenecía a alguna sindicación? ¿La propagaba?
¿Formaba parte de sus Comités o Juntas Directivas?

¿Estaba afiliado a algún partido separatista o catalanista?..... ¿A cuál?.....
Sin estar afiliado, ¿demostraba simpatía por alguno?..... ¿Por cuál?.....
Periódicos a qué estaba suscrito o que más leía.

Durante el periodo de guerra

¿Ha tomado parte en mítines, conferencias políticas, etc.?..... ¿En cuáles?.....
¿A qué Sindicación ha pertenecido?

¿Ha formado parte de sus Comités o Juntas Directivas?

¿Ha enseñado contra la Religión, la Moral Cristiana o el amor a España?

¿Se le puede considerar adicto al Glorioso Movimiento Nacional?

¿Qué hay en su vida pública, religiosa, patriótica, profesional, sindical, etc., digna de notarse?

Un exemple de l'actuació de la Comissió Depuradora és el del mestre Salvador Fàbregas. Durant els anys republicans va treballar a l'escola de Maçanet de la Selva (Girona). Se'l va acusar de:

1º Haber silenciado la actuación de sus compañeros.

2º Ser de ideas izquierdistas y de izquierda republicana catalana.

3º No ser adicto al Glorioso Movimiento Nacional (G.M.N).

4º Haber enseñado en clase doctrinas antireligiosas dudando de la existencia de Dios y de la venida de Jesucristo al mundo.

5º Haber demostrado poco amor a Dios y a España habiendo publicado artículos periodísticos contra la causa nacional.

Amb aquestes acusacions, la Comissió Depuradora el va sancionar amb “Traslado forzoso fuera de Cataluña, con prohibición de solicitar cargos vacantes durante tres años e inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza en Instituciones Culturales y de Enseñanza”. A partir del moment que la sanció es publicava en el Boletín Oficial de la Provincia començava el viacrucis de buscar avals i documentació per demostrar que les acusacions no corresponien a la realitat i, per tant, poder fer recurs per anul·lar-les o modificar-les.

El mestre Fàbregas va aconseguir suficients avals i cartes de l'alcalde de la població i dels pares de l'escola demostrant la falsedat de les denúncies. La Comissió Depuradora es va fer enrere (cas força insòlit) en les sancions imposades i el va permetre continuar ensenyant, però significativament no pas al poble de Maçanet de la Selva sinó al de Maçanet de Cabrenys! un municipi de l'Alt Empordà, a tocar la frontera francesa. Va ser una manera de castigar-lo, gairebé a l'exili. En aquells moments aquesta població encara no tenia edifici escolar.

Amb els oficis de la Comissió Depuradora, quines dades s'extreia dels mestres? Creus que aquestes dades tenen relació amb la seva feina?

Representa en un gràfic les dades de la taula dels mestres de Catalunya sancionats i extreu-ne les cinc conclusions més rellevants.

4.3 L'ESCOLA DELS PRIMERS ANYS DE LA DICTADURA

La nova escola nacional-catòlica que s'imposarà amb el franquisme estava a les antípodes de la republicana. Els capdavanters de la renovació pedagògica havien estat depurats, exiliats o assassinats. La por, el silenci, l'obediència planaren durant molts anys entre el magisteri.

A l'inici del curs 1939-1940 es va convocar tots els mestres a un Cursillo de orientación y perfeccionamiento amb l'objectiu d'inculcar els nous continguts i les noves metodologies del magisteri franquista. A Girona es va celebrar al Teatre Municipal. El programa constava de tres blocs: el religiós, el politicocívic i l'educatiu-formatiu.

Els capdavanters de la renovació pedagògica havien estat depurats, exiliats o assassinats.

Tema religiós:

- 1 Las dos concepciones del mundo, de la historia y de la vida. El concepto materialista y el concepto espiritualista.
- 2 Dios, su idea. El Panteísmo. Su existencia: el Ateísmo. Su unidad: el Politeísmo. La Religión natura. Religión sobrenatural.
- 3 La Revelación. Su posibilidad. Su trascendencia. El hecho de la Revelación. La Biblia: su inspiración, su lectura. Los protestantes y la Biblia.
- 4 Jesucristo, centro de la historia de la humanidad. Divinidad de Nuestro Señor Jesucristo: sus pruebas.
- 5 Lo que la escuela debe a la Iglesia.
- 6 La Iglesia: su fundación. Su cabeza y sus miembros. Notas de la verdadera Iglesia. Su misión en el mundo. Relaciones entre la Iglesia y el Estado.
- 7 El culto externo. Poderosa eficacia de la sagrada Liturgia en la formación y educación moral y religiosa.
- 8 El templo católico es una magnífica lección de cosas. El Maestro y el ciclo anual de fiestas religiosas.
- 9 Los grandes sofismas contra la Iglesia. Espíritus inconscientes; espíritus frívolos; espíritus cargados de prejuicios. Triunfo de la Iglesia frente a sus enemigos.
- 10 Recuerdo de los Mártires de la Escuela.
- 11 Jesucristo, ejemplar perfecto del maestro cristiano.

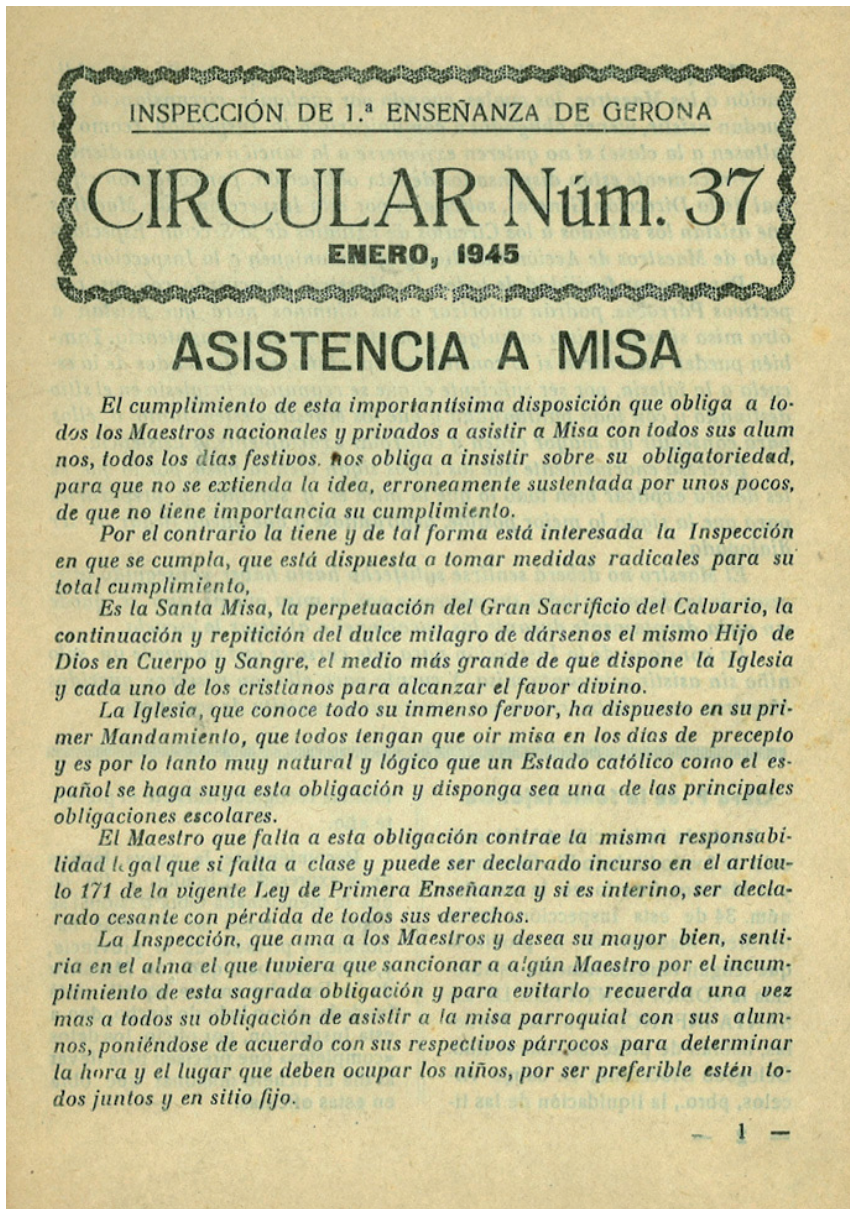
Tema politicocívic:

- 1 El Glorioso Movimiento Nacional y la escuela.
- 2 La familia. Su importancia capital en la formación de la nueva España.
- 3 3. Orígenes del Movimiento y significación de la Cruzada.
- 4 4. La Falange Española Tradicionalista y la Escuela.
- 5 5. Héroes y figuras de nuestra Cruzada.

Tema educatiu-formatiu:

- 1 Falsedad de los principios básicos de la “Nueva Educación”.
- 2 Como despertar el catolicismo en la Escuela.
- 3 La Encíclica “Divini illius Magistri”.
- 4 Alrededor de la escuela. La obra del Maestro debe ir más allá de la Escuela.
- 5 Pedagogía de la Religión. Metodología afectiva. Procedimientos didácticos.
- 6 Problemas sobre la formación de la conciencia del niño.
- 7 Higiene infantil. Su necesidad.
- 8 Disciplina escolar. Su importancia en la obra educativa.
- 9 La Religión sobrenatural es el gran resorte para la educación de la voluntad y del sentimiento.
- 10 Como he formado cristianamente a mis niñas.

La cloenda, amb un funeral per tots els mestres morts por Dios y por España, acabà amb l'erecció d'una creu al cementiri de Girona en memòria dels mestres inmolados heroicamente en aras de su fe y de su patriotismo en la Cruzada de liberación de la Patria.

Inspecció de primera ensenyança a Girona. ©Arxiu S. Marquès.

El juliol del 1945 s'aprovà la Ley de enseñanza primaria. El mes de juliol, aniversari de l'aixecament contra la República, era el moment adient per promulgar les noves lleis franquistes. Qui controlés l'educació formaria les futures generacions, tindria a la seva mà l'Espanya del futur.

Escola a Pont de l'Armentera (Alt Camp), 1948. ©Ajuntament del Pont d'Armentera.

En aquest nou clima escolar molts mestres anotaven en un diari el que havien de fer per poder-ho seguir oportunament. Alguns dies la programació es modificava per raons patriòtiques. Així fou, per exemple, el dia 12 d'octubre, que es commemorava a l'escola la Festa de la Raça. També se celebraven a l'escola el dia 9 de febrer, el Dia de l'Estudiante Caído; el 29 d'octubre, el Dia de los Caídos, i l'1 d'abril era la Festa de la Victòria. A la pàgina web de Memòria.cat podeu trobar més dates per complementar aquesta informació, <http://ves.cat/dDge>

A continuació, es reproduïx el diari d'una mestra, Isabel Dalmau, el curs 1942/43, precisament fent referència als actes commemoratius de la celebració del dia 12 d'octubre, Dia de la Raça, a l'escola.

Lectura
 L. Espanyola. Ejercicios sobre el nombre.
 Repaso de la lección sobre el nombre.
 Revisión. Repaso de la lección sobre
 seres naturales y artificiales.
tarde
 No hay clase
Viernes, 9, octubre, 1942
Mañana
 Estudio de la l. de bautismo.
 Revisión del deber.
 Cálculo oral. Jefe de la sociedad y el niño.
 El P. P. Ejercicios escritos. Letras.
 L. de Anatomía. Dibujo de la operación
 de curar y aguar. (Repaso)
Lectura
 l. de bautismo. (Mandamientos) y
 la ley de Dios del Sal 10.
 Geometría. Repaso de la l. del pie.
tarde
 Labor

Copia del deber
 El logro. Los Angeles. Continuación
 de la l. del mismo color.
Sábado, 10, octubre, 1942
Mañana
 Revisión del deber
 l. oral. Hay ejercicios para dar un
 mejor entendimiento a las lecciones ocasionales
 sobre el día 11 domingo y sobre el
 día 12 fiesta de la Virgen.
 Canto evangélico. Jefe cura al jefe
 de sus oficiales de la tierra en la formación
 l. de lenguaje. Sobre el evangelio. Com-
 tarlos. Aplicación de las ciencias y
 comunión escrita en el acuerdo. Ejerc.
 en modernos. Lectura.
 Revisión. En un lugar exploración de la
 fiesta de la Virgen. Aplicación de la Virgen
 a Santiago apostol. Desembarramiento
 de América.
tarde
 Labor

Rey del St. Rosario y Visto al San
logro del deber
 Revisión. Ejercicios que España debe
 a la Virgen del Pilar.
domingo, 13, octubre, 1942
Mañana
 Hablamos de las visitas que hicieron
 a la Virgen del Pilar y a la Virgen del
 Rosario.
 Corrección del deber
 Cálculo oral. La misma lección del día 9 a fin
 de que adquirieran mayor soltura y feli-
 cidad.
 l. escrita. Letras. sencilla problema de
 curar. (ejerc. por la l. de lenguaje)
 L. Espanyola. Lenguaje. Los vestidos - las
 telas - los nombres. Prendas de vestir. Cotas
 de las vestidas. Constitución de prendas.
 Ciencias - Reinos de la Naturaleza.
tarde
 Estudio. Los nombres de prendas de vestir
 dadas por la mañana.

L. de Anatomía. Métodos de separación
 Previsión de las actividades. Recuerda las
 divisiones. El día. El día y el año como
 parte del l. Recuerda las medidas. Que
 las ciencias comprenden que el día. El día
 el l. - letra cosas que se venden por
 el.
 Ejercicios de cálculo oral y escrito sobre
 estos medidas.
 Geometría. Revisión el cuadrado
 y. Revisión - La cuadratura.
tarde
 dibujos sobre el cuadrado.
Lectura
 l. de lenguaje. l. Ej. 14. P. P. l.
 Copia del deber
 El logro. El profeta Daniel.
domingo, 13, febrero, 1943
Mañana
 Corrección del deber
 Cálculo oral y escrito. tabla del 9. Problemas

Dietari d'Isabel Dalmau, curs 1942 -1943. ©Arxiu S. Marquès.

els
dos pun-
tals de l'escola:
l'Església i
l'adoctrinament
ideològic de la
mà de la Fa-
lange

La Llei del 1945 consolidava també els dos puntals de l'escola: l'Església i l'adoctrinament ideològic de la mà de la Falange (política feixista).

Article cinquè:

La educación primaria, inspirándose en el sentido católico, consubstancial con la tradición escolar española, se ajustará a los principios del Dogma y de la Moral católica y a las disposiciones del derecho Canónico vigente.

Article sisè:

Es misión de la educación primaria, mediante una disciplina rigurosa conseguir un espíritu nacional fuerte y unido e instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la patria, de acuerdo con las normas del Movimiento y sus Organismos.

Quedava consolidada l'escola del NO: NO a la coeducació; NO a l'escola laica; NO als models pedagògics estrangers; NO al català. En poques paraules: NO al model de l'escola republicana.

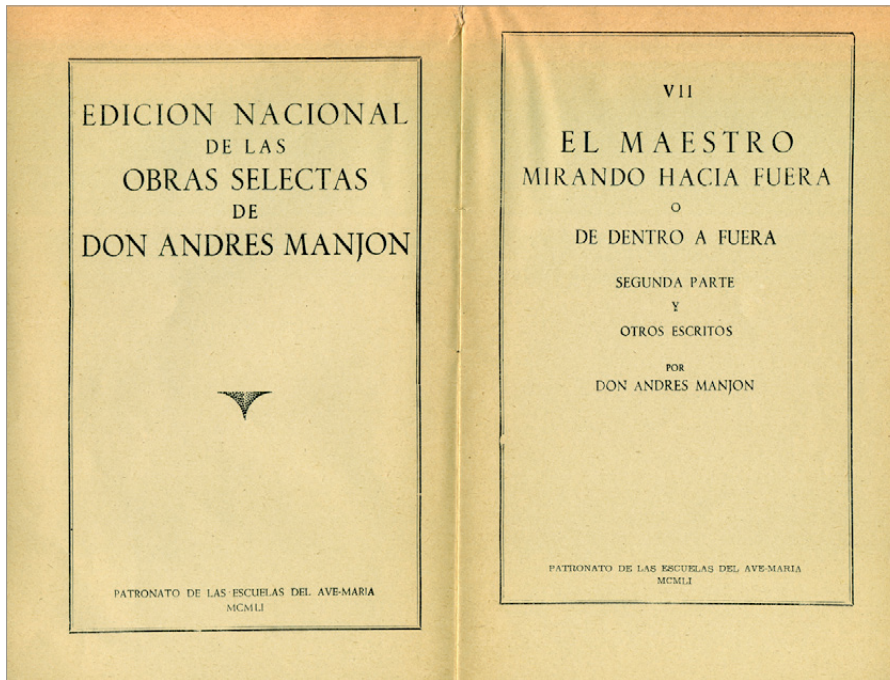
El 1946 Agustín Serrano de Haro, en el llibre *La escuela rural* manifestava:

Nada de conocimientos científicos para estas niñas. La cocina -¡sí, la cocina!- debe ser un gran laboratorio.

L'escola deixava de ser laica i es carregava de celebracions religioses al llarg de tot el curs, amb pregàries en començar i acabar la classe, de classes de religió que impartia el rector del poble o el mateix mestre. Una càrrega religiosa que va afectar l'ensenyament obligatori, el batxillerat i el món universitari, especialment les primeres dècades de la dictadura. L'educació cívica i moral era substituïda per l'assignatura de Formació del Espiritu Nacional que servia per adoctrinar sobre el franquisme.

No calia emmirallar-se amb les propostes pedagògiques estrangeres i els models de l'escola activa. Les obres del padre Manjon, el creador de les Escuelas del Ave María, a Granada, es varen enviar a totes les escoles públiques perquè els mestres les coneguessin i les apliquessin a l'escola franquista.

L'educació
cívica i moral
era substituïda per
l'assignatura de Forma-
ción del Espíritu Na-
cional que servia per
adoctrinar sobre el
franquisme

Portada del llibre del padre Manjón. ©Arxiu S. Marquès.

La frase de l'inspector en cap de Girona pronunciada en la dècada dels quaranta dient que el que calia en aquells moments era que els mestres "Sean más santos que sabios" resumeix clarament l'esperit de l'escola franquista.

Per què es diu que l'afirmació de Franco, l'1 d'abril de 1939, que la guerra havia acabat és mentida?

Analitza i compara les fotografies de les aules durant l'època de la República i durant el franquisme, així com les activitats que es feien.

Completa el quadre següent:

	República	Franquisme
Període (anys)		
Referents		
Idees educatives principals		
Descripció de l'aula		
Temari		

En la dècada dels quaranta, les escoles privades que es creen podien iniciar-se per tres camins diferents: escoles creades per congregacions religioses (masculines

i femenines) que abans de la guerra ja existien i es tornen a obrir, les quals seran subvencionades, en part, per l'Estat; les creades pels pares d'orientació renovadora i eren subvencionades pels mateixos pares sense cap ajut de l'Estat, que eren molt poques; les acadèmies que creaven alguns mestres que no treballaven en el magisteri públic (perquè havien estat castigats) i muntaven alguna escola que era subvencionada pels pares.

L'existència d'aquestes escoles és una mostra de la voluntat d'alguns mestres per continuar educant amb criteris renovadors i científics.

Més difícil ho varen tenir els mestres que treballaven a l'escola pública, on els controls per part de la inspecció eren constants i severos. De totes maneres, els mestres renovadors que hi havia a les escoles "nacionals" tingueren la valentia de superar la pressió de la dictadura i s'espavilaren per mantenir la flama de la renovació. El 1949, deu anys després de l'establiment del franquisme, a l'escola de Sant Miquel de Campmajor, prop de Banyoles, la inspectora manifestava que no s'havia pogut entendre amb les nenes que només parlaven català!

El mestre Antoni Benaiges Nogués

En la persona del mestre català Antoni Benaiges Nogués, s'hi aplega tota la il·lusió i professionalitat dels mestres republicans, dels mestres freinetistes i, també, desgraciadament tota la violència i misèria del franquisme.

Va néixer a Mont-roig del Camp el 1903, en el si d'una família en la qual hi havia persones que treballaven en l'ensenyament. Agustí Nogués, el seu oncle, va ser inspector de primera ensenyança, treballava a Madrid i en acabar la Guerra Civil es va exiliar a l'Argentina. Dolors Nogués, la seva tieta, treballava a l'Escola de Puericultura de Madrid. Va cursar els estudis de magisteri a la Normal de Barcelona, abans de la República.

Va fer de mestre interí a Vilanova i la Geltrú el curs 1933-1934, tot i que abans havia estat en diverses escoles a Madrid. Batejà la seva classe amb el nom de "Batec", una clara referència al grup de mestres lleidatans seguidors de les propostes pedagògiques de Célestin Freinet, que havien creat una associació que portava aquest nom.

Era un entusiasta de la metodologia freinetista, que havia conegut durant una estada a França i que va posar en pràctica a l'escola. També escrivia a la revista Colaboración, el butlletí de la Cooperativa de la Tècnica Freinet, que publicaven els mestres. A Vilanova va coincidir amb Patricio Redondo, un dels capdavanters de les tècniques Freinet en el nostre país, i que, més tard, continuarà practicant a l'exili.

Diferents imatges del mestre Benaiges, dels alumnes i dels llibrets publicats. ©Sergi Bernal.

Els mestres en poblacions rurals eren una autoritat destacada per la seva cultura

El mes d'agost de 1934, abans d'anar a Bañuelos de Bureba, província de Burgos, va participar en el Congrés Freinet que es va fer a Montpeller (França).

Benaiges estarà en contacte directe amb Freinet, a diferència d'altres companys que practiquen aquestes tècniques, però que no tenen la fortuna d'anar a França, a pouar de la font directe freinetista.

Bañuelos de Bureba era una petita població de Burgos d'uns dos-cents habitants. Els mestres en poblacions rurals eren una autoritat destacada per la seva cultura i formació i per la influència que exercien en la formació dels nens i nenes. Benaiges, tan bon punt hi va arribar, es va esforçar per millorar l'edifici escolar i, sobretot, va començar a aplicar les tècniques Freinet, amb el convenciment que eren el millor camí per fomentar el creixement personal i intel·lectual dels escolars.

El mes de gener del 1935 ja editen el primer número de Gestos, la revista escolar. La continuaran publicant cada tres mesos fins al juliol del 1936, quan es produirà l'aixecament contra la República. Un aixecament que, a diferència de Catalunya, sí que triomfarà en aquelles terres de Castella.

Des de Bañuelos de Bureba, Benaiges no para de treballar a l'escola. Promou la revista, al mateix temps escriu a la revista Colaboración i continua la correspondència amb el seu amic Patricio Redondo.

On era l'escola? Imatge dels anys 30 contraposada a l'estat actual de l'espai on era l'escola.
©Sergi Bernal.

Com altres mestres republicans i freinetistes, Benaiges té molt clar quina és la seva funció com a mestre. No es tracta només d'instruir sinó d'educar, de desvetllar l'esperit d'obertura dels infants; fer-los avançar al seu propi pas mitjançant activitats i intercanvis que els amplii horitzons en una escola petita al bell mig d'una Castella profunda i conservadora. Igual que en altres poblacions on treballaven mestres freinetistes, les revistes escolars que publicaven i intercanviaven i les activitats que organitzaven no agradaven a una part de la població. Els sectors més conservadors no veien amb bons ulls el treball del mestre. La coneguda frase "lejos de nosotros la nefasta mania de pensar" era una realitat entre alguns estaments que no volien canvis; que ja els estava bé continuar manant sobre una població resignada.

L'aixecament armat contra la República, el 18 de juliol de 1936, va triomfar des del primer moment a la província de Burgos. Els falangistes, actius i violents, des de bon començament, varen portar a terme una brutal repressió contra les persones que consideraven republicanes o que no eren addictes al nou règim que volien establir per la força de les armes. Molts mestres eren a les llistes dels falangistes per ser perseguides, empresonades, castigades, torturades i assassinades. Antoni Benaiges era una d'aquestes persones. Va ser assassinat el 25 de juliol de 1936. El seu cos no s'ha trobat. Se sospita amb força fonament que és un dels molts cadàvers que hi ha a la fossa de l'Alto de la Pedraja, al costat de Villafranca Montes de Oca (Burgos).

No es tracta només d'instruir sinó d'educar, de desvetllar l'esperit d'obertura dels infants

Els sectors més conservadors no veien amb bons ulls el treball del mestre.

Dins de l'aula de l'escola de Burgos. ©Sergi Bernal.

vivim en una
democràcia
molt
desmemoriada

Després de més de quaranta anys de dictadura i de més de trenta de democràcia, el silenci sobre aquests assassinats i les dificultats per obrir les fosses mostren que vivim en una democràcia molt desmemoriada i feble. Les ferides de la Guerra Civil encara són obertes i no es tancaran del tot fins que no s'hagi recuperat la memòria dels republicans oblidats pels vencedors d'una guerra injusta.

Obertura de la fossa comuna a l'Alto de la Pedraja (Burgos), al costat del municipi de Bañuelos de Bureba, on exercia el mestre Benaiges. ©Sergi Bernal.

Explica amb les teves paraules les diferències entre "instruir" i "educar". Per què creus que l'escola franquista, a diferència de la republicana, va prioritzar la instrucció per sobre de l'educació?

Busca la localització en un mapa de Vilafranca Montes de Oca (on està la fossa comuna). Qui creus que pot estar enterrat en aquesta fossa comuna de l'Alto de la Pedraja? Per què creus que s'enterraren a les persones en fosses comunes?

Al mestre Benaiges se'l coneix com el mestre que va prometre el mar, ja que a la revista escolar que publicà, Gestos, apareixen tot de textos dels seus alumnes que fan referència a aquesta promesa. Quina era la seva manera d'educar? Què et sembla la història d'aquest mestre català que ha passat desapercebuda durant tants anys? Per què creus que és important parlar-ne? Com creus que se sentirien els seus alumnes sabent que el seu mestre havia estat assassinat? (Intenta situar-te en el moment i en el lloc, analitzant la situació que vivien aquests nois i noies).

Les fotografies que acompanyen el text del mestre Benaiges són fetes per Sergi Bernal. Escull la que més t'agradi i descriu-la.

BIBLIOGRAFIA

- **Benet, J.** *Catalunya sota el règim franquista*. Barcelona: PAM, 1995.
- **Cañellas, C.; Toran, R.** *Política escolar de l'Ajuntament de Barcelona 1916-1936*. Barcelona: Barcanova, 1982.
- **Carbonell, J.** *L'Escola Normal de la Generalitat (1931-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1997.
- **Cruz Orozco, J.I.** *Maestros y colegios en el exilio de 1939*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2004.
- **Domènec, S.** *Els alumnes de la República. Els grups escolars de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- **Domènec, S.** *Els alumnes de la Generalitat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.
- **Escribano, F.; Ferrándiz, F.; Solé, Q. Antoni Benaiges.** *El mestre que va prometre el mar*. Barcelona: Editorial Blume, 2013.
- **Ferran, M.** *L'escola Isabel de Villena i la seva gent*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.
- **Fontquerni, E.; Ribalta, M.** *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil. El CENU*. Barcelona: Barcanova, 1982.
- **Freinet, É.** *Nacimiento de una pedagogía popular*. Barcelona: Editorial Laia, 1983.
- **Galí, A.** *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1978.
- **González-Agàpito, J.; Marquès, S.** *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943) segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- **González-Agàpito, J. [i altres].** *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- **Jiménez, F.** *Freinet en España. La revista "Colaboración"*. Barcelona: Ediciones Universidad de Barcelona, 1996.
- **Jiménez, F. Batec.** *Historia de vida de un grupo de maestros*. Lleida: Universitat de Lleida - Institut de Ciències de l'Educació, 2007.
- **Jiménez, F.** *¡Viva la imprenta! Orígenes de la educación Freinet en España*. México-España: Tanteo, 2010.
- **Jiménez, F. (Comp.)** *Los gestos de Antón y demás cuadernos escolares*. México-España: Tanteo, 2012.
- **Lozano, C.** *La educación republicana 1931-1939*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1980.
- **Marquès, S.** *L'escola pública durant el franquisme. La província de Girona 1939-1955*. Barcelona: PPU, 1993.
- **Marquès, S.** *L'exili dels mestres (1939-1975)*. Girona: Universitat de

- Girona - Llibres del Segle, 1995.
- Martorell, A. *Cómo realizar prácticamente una escuela nueva*. Barcelona: Nova Terra, 1965.
 - Monés i Pujol-Busquets, J. *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Barcelona: Rosa Sensat. Edicions 62, 1981.
 - Monés, J. *La pedagogía catalana al segle XX*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans - Pagès Editors, 2011.
 - Morente, F. *La escuela y el Estado Nuevo. La depuración del magisterio nacional (1936-1943)*. Valladolid: Ámbito, 1997.
 - Navarro, R. *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62, 1979.
 - Pérez Galán, M. *La enseñanza en la Segunda República española*. Madrid: Editorial Cuadernos para el Diálogo. Edicusa, 1975.
 - Pessarrodona, M. *França 1939 - La cultura catalana exiliada*. Barcelona: Ara Llibres, 2010.
 - Portell, R.; Marquès, S. *Els mestres de la República*. Barcelona: Ara Llibres, 2006.
 - Portell, R.; Marquès, S. *Els mestres de la República en imatges*. Barcelona: Ara Llibres, 2007.
 - Portell, R.; Marquès, S. *Mare de Déu quina escola! Els mestres contra Franco*. Barcelona: Ara Llibres, 2008.
 - Roig Rosich, J.M. *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.
 - Rossell, M. *La Generalitat de Catalunya. La política cultural*. Barcelona: Undarius, 1977.
 - Ventalló, J. *Les escoles populars: ahir i avui*. Barcelona: Nova Terra, 1970.
 - Vilanova, C.; Montserrat, J. (ed.), *Mestres i exili*. Barcelona: Institut de Ciències de l'Educació, 2003.
 - Villarroya, J. *1939. Derrota i exili*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 2000.
 - Villarroya, J. *Desterrats. L'exili de 1939*. Barcelona: Editorial Base, 2002.
 - [Diversos autors] *Escola d'Estiu (1914-1936)*. Edició facsímil dels programes i cròniques. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1983.
 - [Diversos autors] *L'escola sota el franquisme. Què s'aprenia amb els llibres de text*. Barcelona: Publicacions de l'Institut Municipal d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona, 1988.
 - [Diversos autors] *Los colegios del exilio en México*. Madrid: Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, 2005.
 - [Diversos autors] *Guerra Civil a Catalunya. "Eines de Memòria", núm. 1*. Vic: Eumo Editorial, 2007.

FILMOGRAFIA

- La lengua de las mariposas
- L'exode d'un peuple (Fevrier 1939). Centre de recerca i difusió de la imatge. Ajuntament de Girona.
- Documentals de TV3:
 - - Els nens perduts del franquisme.
 - - Identitats. Converses de J. M. Espinàs. Entrevista amb Carme Serrallonga.
 - - Les fosses del silenci.
 - - Els mestres catalans, de la guerra a l'exili.
- Diario de una maestra
- Las misiones pedagógicas (TV2)
- Han bombardejat una escola. Anna Morejón, Mireia Corbera i Sandra Olsina. Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona. 2010
- La escuela fusilada. Iñaki Pinedo i Daniel Álvarez. Imagen Industrial. 2006

VISITES A ESPAIS DE MEMÒRIA

- Museu de l'Escola rural de Castellar de la Ribera.
Ajuntament de Castellar de la Ribera.
Telèfons 973 481 640/ 630592512 /696397271
<http://ves.cat/emlr>
- Museu Memorial de l'Exili (MUME).
Carrer Major, 43-47. La Jonquera.
Telèfon 972 55 65 33
www.museuexili.cat

Itineraris de l'exili (informeu-vos-en al MUME).

- Federació Obrera de Molins de Rei.
Carrer Jacint Verdaguer, 48. Molins de Rei.
Telèfon 93 680 52 63
<http://www.federaciobrera.org>

memorial
democràtic

 Generalitat
de Catalunya

cesire*
ceres
centre de suport
a la innovació i recerca
educativa de les humanitats,
ciències socials i filosofia

 Universitat de Barcelona

CRAI Biblioteca
Pavelló de la República